Socjalizacja honoru i profilaktyka przemocy w świetle programu Becoming a Man oraz książki The American way of killing Malcolma Gladwella

AUTOR

Fundacja Dobre Państwo

STRESZCZENIE / ABSTRACT

Artykuł analizuje przemoc interpersonalną jako efekt społecznego procesu kształtowania pojęcia godności i honoru. Autor podkreśla, że męskość jest kategorią kulturową, a nie biologiczną, co pozwala na redefinicję wzorców zachowań w środowiskach, gdzie agresja jest utożsamiana z tożsamością mężczyzny. Kluczowym przykładem interwencji jest program Becoming a Man (BAM), który wykorzystuje techniki poznawczo-behawioralne oraz elementy psychologii humanistycznej. BAM funkcjonuje jako nowoczesny rytuał przejścia, ucząc młodych ludzi odpowiedzialności, regulacji emocji i krytycznego myślenia o dojrzałości. Zamiast fizycznej dominacji, program promuje kompetencje społeczne i pokojowe rozwiązywanie konfliktów, przesuwając akcent z karania na transformację wewnętrznych przekonań jednostki.

The article analyzes interpersonal violence as the result of a social process of shaping the concept of dignity and honor. The author emphasizes that masculinity is a cultural rather than biological category, which allows for the redefinition of behavioral patterns in environments where aggression is identified with male identity. A key example of intervention is the Becoming a Man (BAM) program, which utilizes cognitive-behavioral techniques and elements of humanistic psychology. BAM functions as a modern rite of passage, teaching young people responsibility, emotional regulation, and critical thinking about maturity. Instead of physical dominance, the program promotes social competencies and peaceful conflict resolution, shifting the focus from punishment to the transformation of an individual's internal beliefs.

Artykuł analizuje mechanizmy męskiej przemocy interpersonalnej nie jako wrodzoną cechę biologiczną, lecz jako efekt socjalizacji specyficznego rozumienia godności i honoru. Główna teza tekstu zakłada, że skuteczne przeciwdziałanie agresji wymaga synergii dwóch poziomów: indywidualnego oraz systemowego. Na poziomie jednostkowym autor przywołuje program Becoming a Man (BAM), który wykorzystuje techniki poznawczo-behawioralne, by nauczyć młodych mężczyzn oddzielania obiektywnych faktów od subiektywnych interpretacji prowokacji, przesuwając źródło uznania społecznego z dominacji na samoregulację. Jednakże tekst podkreśla, że nawet najskuteczniejszy trening psychologiczny jest niewystarczający, jeśli nie towarzyszą mu systemowe gwarancje bezpieczeństwa publicznego. Indywidualna zdolność do deeskalacji konfliktu nie może stać się substytutem wiarygodności instytucji państwowych; w środowisku, gdzie prawo jest arbitralne, a ochrona obywateli niewydolna, prywatny odwet pozostanie racjonalną strategią przetrwania. Tym samym artykuł postuluje przejście od prostej profilaktyki zachowań do kompleksowej teorii bezpieczeństwa, w której rozwój kompetencji osobistych i sprawność instytucji państwa są wzajemnie komplementarne.

SŁOWA KLUCZOWE

socjalizacja honoru | Becoming a Man | profilaktyka przemocy | krucha męskość | męskość hegemoniczna | interpretacja poznawcza | deeskalacja konfliktów | terapia poznawczo-behawioralna | mechanizmy agresji | roztropność phronesis | błędy atrybucji | regulacja emocji | socjalizacja godności | transfer kompetencji

Przemoc jako efekt socjalizacji rozumienia godności

STAWANIE SIĘ MĘŻCZYZNĄ. SOCJALIZACJA HONORU, PSYCHOLOGIA ROZWOJU I POZNAWCZO-BEHAWIORALNA PROFILAKTYKA PRZEMOCY

W społeczeństwie, które przez stulecia doskonaliło instytucje karania, szczególnie interesującą zmianą intelektualną jest odkrycie, że skuteczne przeciwdziałanie określonym formom przemocy może wymagać nie tyle zaostrzania sankcji, co przekształcenia sposobu, w jaki człowiek postrzega własną pozycję wobec innych. W centrum tego zagadnienia leży proces socjalizacji – stopniowe

przyswajanie norm, wartości i wzorców zachowania, które pozwalają jednostce funkcjonować w danej wspólnocie.

Człowiek nie rodzi się z gotowym katalogiem interpretacji zniewagi, odwetu, odwagi, słabości czy honoru. Znaczenia tych pojęć kształtują się w interakcji między indywidualnym doświadczeniem, wychowaniem a normami środowiska i praktykami instytucjonalnymi. Z czasem ich stosowanie staje się nawykowe, przez co określone reakcje wydają się naturalne i oczywiste, choć w rzeczywistości są wynikiem długotrwałego uczenia się. Właśnie dlatego analiza przemocy interpersonalnej nie może ograniczać się do chwili oddania strzału; moment ten jest często jedynie finałem znacznie dłuższej historii kształtowania społecznego rozumienia godności i sposobów jej ochrony.

W tym ujęciu kluczowe staje się pojęcie męskości, którą należy rozpatrywać nie jako jednolitą cechę biologiczną, lecz jako złożoną kategorię społeczną, psychologiczną i kulturową. Płeć biologiczna oraz rozwój hormonalny są istotnymi elementami ludzkiego rozwoju, jednak nie determinują one automatycznie rozumienia odwagi, odpowiedzialności czy sposobu reagowania na konflikt. Różne grupy społeczne wytwarzają odmienne oczekiwania wobec chłopców i mężczyzn, a wzorce te ewoluują w czasie.

W jednych środowiskach prestiż przynosi fizyczna dominacja i gotowość do konfrontacji; w innych ceni się opanowanie, odpowiedzialność opiekuńczą, wiedzę czy umiejętność pokojowego rozwiązywania sporów. W praktyce różne modele męskości współistnieją w obrębie jednego społeczeństwa, a jednostka często odczuwa presję wynikającą z ich sprzecznych wymagań. Dlatego naukowa analiza męskiej przemocy wymaga rozpoznania warunków społecznych, w których agresja jest przedstawiana jako oczekiwany sposób potwierdzania tożsamości – bez utożsamiania samej męskości z przemocą.

Program BAM jako trening odpowiedzialnej męskości i osądu

Przyjęcie tej perspektywy pozwala właściwie umiejscowić program Becoming a Man (BAM), rozwijany w Chicago przez organizację Youth Guidance. Jego geneza wiąże się z działalnością Anthony'ego Ramireza Di Vittorio, doradcy szkolnego, który zaczął organizować grupowe spotkania dla chłopców poświęcone tożsamości, odpowiedzialności, emocjom i relacjom. Według Youth Guidance program przybrał uporządkowaną formę około 2001 roku; jego koncepcja czerpała m.in. z psychologii humanistycznej Carla Rogersa, pracy grupowej oraz tradycji obrzędów przejścia.

Późniejsze badania nad BAM doprowadziły do włączenia go w nurt interwencji behawioralnych wykorzystujących techniki poznawczo-behawioralne. Istotne jest jednak odróżnienie historii programu od naukowego wyjaśnienia jego skuteczności: inspiracje humanistyczne i praktyki grupowe opisują jego rodowód, natomiast eksperymenty badają, czy konkretna interwencja rzeczywiście zmienia zachowania młodzieży i jakie mechanizmy za tym stoją. Znaczenie BAM wykracza daleko poza techniczną redukcję liczby aresztowań.

Już sam tytuł, Stawanie się mężczyzną, odwołuje się do fundamentalnych zagadnień antropologii kulturowej i psychologii rozwoju: przemiany dziecka w dorosłego uczestnika wspólnoty, który zyskuje określony status społeczny i związane z nim obowiązki. W tradycji antropologicznej Arnold van Gennep opisywał obrzędy przejścia jako praktyki organizujące zmiany statusu, natomiast Victor Turner rozwijał pojęcie liminalności – stanu przejściowego między dawną pozycją a nową rolą społeczną. Współczesnej młodzieży z amerykańskich metropolii nie można jednak traktować jako prostego odpowiednika uczestników tradycyjnych inicjacji. Zastosowanie tych koncepcji ma wartość porównawczą, gdyż ujawnia znaczenie społecznego uznania i rytuałów kształtujących odpowiedzialność, lecz wymaga uwzględnienia odmiennych warunków życia, struktury rodziny czy kultury młodzieżowej. Z tej perspektywy BAM można interpretować jako próbę stworzenia instytucjonalnej przestrzeni, w której młody człowiek może krytycznie przemyśleć znaczenie dojrzałości. Program nie zakłada, że wiek lub cechy fizyczne dorosłego mężczyzny gwarantują posiadanie odpowiednich kompetencji społecznych. Nie utożsamia również męskości z umiejętnością podporządkowywania innych swojej woli.

Proponuje raczej rozwijanie zdolności do odpowiedzialnego uczestnictwa w relacjach, rozpoznawania emocji, podejmowania decyzji i formułowania celów życiowych. Jego normatywna konstrukcja może zostać powiązana z tradycją etyki cnót, w której dojrzałość nie polega na mechanicznym przestrzeganiu zakazów, lecz na wypracowaniu trwałych dyspozycji umożliwiających właściwe działanie w różnych sytuacjach. Nie oznacza to, że program bezpośrednio realizuje filozofię Arystotelesa czy starożytną pedagogikę.

Pozwala jednak dostrzec analogię: jednostka staje się zdolna do odpowiedzialnego działania nie tylko dzięki wiedzy o normach, ale poprzez ćwiczenie praktycznego osądu i nawyków. Interesujące jest tu pojęcie roztropności (phronesis), centralne dla Arystotelesowskiej etyki praktycznej. Roztropność to nie tylko znajomość zasad moralnych czy abstrakcyjne rozumowanie, lecz zdolność właściwego rozpoznania konkretnej sytuacji, odróżnienia okoliczności istotnych od przypadkowych i podjęcia działania zgodnego z wartościami oraz rzeczywistymi warunkami. W kontekście przemocy interpersonalnej oznaczałoby to umiejętność dostrzeżenia, że obraźliwa wypowiedź nie zawsze jest realnym zagrożeniem, wycofanie się z konfliktu nie musi oznaczać utraty godności, a

demonstracja siły może być sprzeczna z długofalowym interesem jednostki. BAM nie prowadzi klasycznej edukacji filozoficznej, ale elementy jego praktyki można interpretować jako ćwiczenie sytuacyjnego osądu, w którym uczestnik uczy się odróżniać automatycznie narzucającą się reakcję od zachowania bardziej adekwatnego do okoliczności.

Społeczne hierarchie i mechanizm kruchej męskości

W tym kontekście kluczowa staje się koncepcja męskości hegemonicznej, rozwijana przez Raewyn Connell. W jej ujęciu męskość nie jest jedną, uniwersalną i niezmienną cechą wszystkich mężczyzn; jest ona raczej organizowana przez społeczne relacje władzy oraz hierarchie, które określają, jakie wzorce zachowań zyskują szczególny prestiż. Męskość hegemoniczna nie musi odpowiadać sposobowi życia większości mężczyzn, gdyż jej istotą jest zdolność do wyznaczania społecznych oczekiwań i legitymizowania konkretnego porządku relacji płciowych. Perspektywa ta pozwala zrozumieć, dlaczego w niektórych środowiskach gotowość do agresji, dominacji i emocjonalnej nieustępliwości jest przedstawiana jako warunek uznania, podczas gdy opiekuńczość, refleksyjność czy przyznanie się do lęku bywają traktowane jako odstępstwa od lokalnego ideału. Nie oznacza to, że każdy model hegemoniczny opiera się na przemocy fizycznej ani że mężczyźni są jedynie biernymi wykonawcami norm kulturowych. Pozwala to jednak dostrzec napięcie między indywidualnymi potrzebami człowieka a społecznymi oczekiwaniami dotyczącymi tego, jak powinien on potwierdzać własną tożsamość. Perspektywę tę uzupełnia teoria kruchej męskości (precarious manhood). Joseph A. Vandello, Jennifer K. Bosson i współautorzy wykazali w 2008 roku, że w określonych kulturach status mężczyzny bywa postrzegany jako osiągnięcie wymagające ciągłego społecznego potwierdzania, a nie jako bezwarunkowo uznawana właściwość osoby. Przeprowadzone eksperymenty wykazały, że zagrożenie męskiej tożsamości zwiększa poczucie niepewności, a sytuacje naruszające ten status sprzyjają aktywizacji skojarzeń agresywnych. W późniejszym badaniu Bosson i współautorzy udowodnili, że eksperymentalnie wywołane zagrożenie męskości może zwiększać skłonność do agresywnych demonstracji, takich jak silniejsze uderzanie w przyrząd pomiarowy czy wybieranie aktywności kojarzonych z fizyczną konfrontacją. Wyniki te nie sugerują, że taka demonstracja agresji jest bezpośrednim odpowiednikiem zabójstwa ani że każda forma męskiej tożsamości ma podobną strukturę. Wskazują raczej na mechanizm, w którym zagrożenie statusu społecznego zmienia motywację do zachowań pozwalających publicznie potwierdzić przynależność do określonej kategorii płciowej. Zastosowanie tej teorii do analizy amerykańskiej przemocy interpersonalnej pozwala sformułować precyzyjniejszą hipotezę niż popularne twierdzenie o agresji wynikającej z tzw. toksycznej męskości.

Przesunięcie źródła uznania z dominacji na samoregulację

Jeśli jednostka nauczyła się, że jej wartość społeczna zależy od zdolności do natychmiastowego odpowiadania na prowokacje, może interpretować odmowę konfrontacji jako zagrożenie tożsamościowe. Przeciwnik nie musi wówczas stanowić realnego zagrożenia dla życia czy zdrowia, by jego zachowanie uznano za wymagające reakcji. Wystarczy przekonanie, że publiczne zignorowanie zaczepki doprowadzi do utraty respektu i osłabienia pozycji w oczach obserwatorów.

Powstaje sytuacja, w której agresja jest przedstawiana jako instrument ochrony godności, choć w rzeczywistości może prowadzić do jej naruszenia poprzez utratę wolności, zerwanie więzi rodzinnych czy skrzywdzenie innych. Alternatywne rozumienie dojrzałości pozwala osłabić tę zależność bez konieczności pozbawiania jednostki poczucia własnej wartości. Program BAM można zatem interpretować jako próbę przesunięcia źródła społecznego uznania: z demonstracji dominacji na zdolność odpowiedzialnego decydowania o własnym zachowaniu. Podjęcie problemu męskiej tożsamości wymaga jednak wyraźnego rozróżnienia między tożsamością jako kategorią psychologiczną a społecznym nakazem nieustannego potwierdzania przynależności do określonego wzorca płciowego.

Erik Erikson w teorii rozwoju psychospołecznego traktował adolescencję jako okres intensywnego kształtowania tożsamości, gdy człowiek konfrontuje wcześniejsze doświadczenia z nowymi oczekiwaniami społecznymi i perspektywami na przyszłość. James Marcia rozwinął tę perspektywę, wskazując na znaczenie eksploracji alternatywnych ról oraz podejmowania zobowiązań tożsamościowych. Z punktu widzenia psychologii rozwojowej istotne jest więc nie tylko to, jak młody człowiek zachowuje się obecnie, lecz jakie formy dorosłości uważa za dostępne i warte realizacji. Jeśli środowisko promuje agresywną dominację jako główną drogę do uzyskania męskiego uznania, proces kształtowania tożsamości może zostać podporządkowany wzorcom ryzykownym. Gdy natomiast jednostka zyskuje dostęp do alternatywnych sposobów definiowania własnej wartości, poszerza się przestrzeń jej wyborów rozwojowych.

Nie oznacza to, że każdy młody mężczyzna przechodzi przez identyczną sekwencję kryzysów czy że dojrzewanie można sprowadzić do jednego schematu. Współczesna psychologia podkreśla zróżnicowanie trajektorii rozwojowych, wpływ kontekstu kulturowego oraz oddziaływanie relacji rodzinnych, szkolnych i rówieśniczych. Problemem pozostaje fakt, że społeczne oczekiwania dotyczące płci mogą ograniczać swobodę rozwijania własnych kompetencji i zainteresowań. Chłopiec, któremu wmawia się, że lęk jest oznaką słabości, może rzadziej szukać wsparcia w sytuacji zagrożenia. Młody mężczyzna przekonany, że odmowa udziału w bójce oznacza utratę

honoru, odczuwa presję nawet wtedy, gdy sam nie chce być agresywny. Problem nie sprowadza się więc do indywidualnej kontroli emocji – to reguły społecznego oceniania współtworzą sytuacje, w których te emocje nabierają określonego znaczenia.

Właśnie dlatego programy profilaktyczne nie mogą polegać wyłącznie na przekazywaniu informacji o ryzyku. Wiedza o tym, że użycie broni może prowadzić do śmierci lub więzienia, jest w wielu środowiskach powszechna, ale sama w sobie nie wystarcza, by zmienić działanie w momencie silnego konfliktu. Program BAM dąży do przekształcenia społecznego kontekstu, w którym młodzi ludzie ćwiczą rozpoznawanie zagrożeń i interpretowanie własnych reakcji. Uczestnik nie otrzymuje jedynie nakazu zachowania spokoju, gdyż taki komunikat może być poznawczo pusty w sytuacji gwałtownego pobudzenia.

Zamiast tego zyskuje możliwość analizowania konkretnych scenariuszy, konfrontowania automatycznych ocen z alternatywnymi interpretacjami i obserwowania, jak rówieśnicy radzą sobie z podobnymi dylematami. Z perspektywy teorii uczenia się społecznego Alberta Bandury kluczowe jest tu modelowanie zachowań i budowanie poczucia własnej skuteczności – przekonania o zdolności do realizacji określonych działań. Osoba, która wielokrotnie ćwiczy pokojowe reagowanie na prowokację, zyskuje pewność, że potrafi zachować kontrolę także poza bezpiecznym środowiskiem warsztatowym.

Należy jednak odróżnić nabycie wiedzy deklaratywnej od zdolności jej wykorzystania w rzeczywistym konflikcie. Uczestnik może poprawnie opisywać zasady deeskalacji podczas spokojnej rozmowy, a mimo to mieć trudności z ich zastosowaniem pod wpływem alkoholu, w obecności rówieśników czy w sytuacji autentycznego zagrożenia. Psychologia uczenia się wskazuje, że transfer kompetencji między sytuacjami nie jest automatyczny, zwłaszcza gdy różnią się one poziomem pobudzenia i znaczeniem społecznym. Dlatego kluczowe jest ćwiczenie rozpoznawania kontekstu, a nie tylko zapamiętywanie gotowych odpowiedzi. Zadaniem interwencji nie jest stworzenie zestawu mechanicznych reakcji na każdą prowokację, lecz rozwijanie zdolności oceny, kiedy dana odpowiedź jest adekwatna, bezpieczna i zgodna z długofalowymi celami jednostki.

Różnica między faktem a interpretacją poznawczą

Zagadnienie to pozwala powiązać program BAM z klasyczną tradycją terapii poznawczej Aarona T. Becka oraz racjonalno-emotywnej terapii zachowania Alberta Ellisa. W obu tych podejściach kluczowa jest zależność między zdarzeniem, jego interpretacją poznawczą a późniejszą reakcją emocjonalną i behawioralną. Człowiek nie reaguje bowiem wyłącznie na obiektywne właściwości sytuacji, lecz przede wszystkim na przypisywane jej znaczenie. Z perspektywy teorii Ellisa można

zatem odróżnić zdarzenie aktywizujące od przekonań dotyczących tego zdarzenia oraz wynikających z nich konsekwencji. Nie oznacza to, że każda emocja jest rezultatem świadomie formułowanych twierdzeń ani że zmiana przekonań eliminuje wszelkie zagrożenia. Pozwala jednak zrozumieć, dlaczego ta sama sytuacja wywołuje odmienne reakcje u osób o różnych schematach poznawczych. W przypadku przemocy ekspresyjnej szczególnie istotne okazują się automatyczne przekonania dotyczące intencji drugiej osoby, znaczenia społecznej zniewagi i obowiązku obrony honoru. Dobrym przykładem jest ćwiczenie opisywane przez University of Chicago Crime Lab, w którym uczestnicy mają rozważyć, co zarejestrowałaby kamera obserwująca dane zdarzenie.

Załóżmy, że młody człowiek mija na ulicy osobę spoglądającą w jego kierunku z wyraźną dezaprobatą. Jego automatyczna interpretacja może prowadzić do uznania tego spojrzenia za celowo wymierzoną zniewagę, choć dostępne informacje nie pozwalają jednoznacznie potwierdzić takiego zamiaru. Perspektywa hipotetycznej kamery nie rozstrzyga o rzeczywistym stanie psychicznym drugiej osoby, gdyż urządzenie nie rejestruje intencji. Pozwala jednak oddzielić obserwowalny fakt od subiektywnej interpretacji: kamera zarejestrowałaby wyraz twarzy i kierunek spojrzenia, ale nie potwierdziłaby automatycznie chęci obrażenia kogoś przez drugą osobę. Właśnie ta różnica między spostrzeżeniem a wnioskowaniem jest kluczowa dla ograniczania błędów atrybucji, ponieważ uczy uczestnika, że jego interpretacja nie jest jedynym możliwym opisem sytuacji.

Z perspektywy filozofii poznania ćwiczenie to ma znaczenie znacznie głębsze niż zwyczajna technika łagodzenia emocji. Dotyczy bowiem różnicy między doświadczeniem subiektywnym a intersubiektywnie dostępnymi podstawami uzasadnienia określonego sądu. Człowiek może być głęboko przekonany, że został celowo znieważony, jednak intensywność tego przekonania nie stanowi dowodu trafności interpretacji. W epistemologii odróżnia się stopień psychologicznej pewności od siły poznawczego uzasadnienia; jednostka może bowiem być całkowicie pewna prawdziwości twierdzenia, które posiada niewystarczające podstawy dowodowe.

Odróżnianie obserwacji od interpretacji jako klucz do deeskalacji

W konfliktach interpersonalnych pomylenie tych dwóch poziomów może mieć tragiczne następstwa. Silny gniew, wywołany poczuciem zniewagi, często potęguje subiektywne przekonanie o wrogości drugiej osoby, choć sam stan emocjonalny nie dostarcza żadnych dodatkowych informacji o jej rzeczywistych zamiarach.

Uczenie się odróżniania obserwacji od interpretacji jest zatem praktycznym zastosowaniem elementarnej zasady epistemicznej, zgodnie z którą przekonanie powinno pozostawać proporcjonalne do dostępnych dowodów. Taka refleksja nie oznacza negowania własnych emocji ani traktowania każdej podejrzanej sytuacji jako niegroźnej. W środowiskach o wysokim natężeniu przemocy nadmierna ostrożność bywa odpowiedzią na realne doświadczenia, a szybkie rozpoznawanie zagrożeń ma autentyczną wartość ochronną. Problemem nie jest więc sama czujność, lecz trudność w odróżnieniu sytuacji wymagających ochrony od tych, w których automatyczna interpretacja prowadzi do nieuzasadnionej eskalacji. BAM nie należy zatem rozumieć jako programu uczącego młodzież ignorowania niebezpieczeństwa czy biernego tolerowania przemocy. Jego wartość polega na rozwijaniu zdolności do trafniejszej oceny sytuacji i świadomego wyboru zachowania, które nie zwiększa ryzyka ponad poziom wynikający z rzeczywistych okoliczności.

Szczególnie interesującym elementem pierwotnej ewaluacji BAM było ćwiczenie z piłką, opisane przez Sarę B. Heller i współautorów w artykule „Thinking, Fast and Slow? Some Field Experiments to Reduce Crime and Dropout in Chicago" (The Quarterly Journal of Economics, 2017). Podczas zadania jeden z uczestników miał odzyskać piłkę trzymaną przez innego młodego człowieka, nie otrzymując jednak szczegółowych instrukcji co do sposobu działania. W wielu przypadkach próba wykonania zadania kończyła się fizyczną konfrontacją, mimo że wystarczyłoby poprosić o przekazanie przedmiotu. Sens ćwiczenia polegał na ujawnieniu automatycznego przyjmowania określonego scenariusza zachowania, który nie wynikał z właściwości samej sytuacji. Uczestnik mógł zakładać, że odzyskanie piłki wymaga demonstracji przewagi, choć cel można było osiągnąć bez konfliktu. Ćwiczenie to pozwoliło rozpoznać, że człowiek nie zawsze wybiera spośród wszystkich obiektywnie dostępnych działań, lecz często operuje w ramach wąskiego repertuaru odpowiedzi uznawanych za społecznie oczywiste.

Zestawienie ćwiczenia z piłką i perspektywy kamery pozwala uchwycić dwa odmienne mechanizmy poznawcze. Pierwszy dotyczy automatycznego wyboru sposobu działania, drugi zaś automatycznego przypisywania znaczenia zachowaniu innego człowieka. Oba mogą współwystępować w rzeczywistym konflikcie: uczestnik może najpierw błędnie uznać zachowanie drugiej osoby za zniewagę, a następnie automatycznie przyjąć, że jedyną właściwą odpowiedzią jest agresywna konfrontacja. Profilaktyka poznawczo-behawioralna staje się wówczas próbą oddziaływania na dwa powiązane etapy procesu prowadzącego do przemocy: interpretację sytuacji oraz rozpoznawanie dostępnych sposobów reagowania. Nie chodzi tu jedynie o wydłużenie przerwy między bodźcem a odpowiedzią, ale przede wszystkim o zwiększenie liczby alternatyw, które jednostka potrafi w tym czasie dostrzec.

Reinterpretacja poznawcza zamiast tłumienia emocji

Z perspektywy psychologii regulacji emocji Jamesa J. Grossa kluczowe jest rozróżnienie między zmianą poznawczej oceny sytuacji a późniejszym tłumieniem już powstałej reakcji emocjonalnej. Reinterpretacja poznawcza (cognitive reappraisal) polega na zmianie sposobu rozumienia zdarzenia tak, aby zmodyfikować jego znaczenie emocjonalne. Tłumienie ekspresji (expressive suppression) koncentruje się natomiast na ograniczaniu zewnętrznych oznak emocji, które zostały już wzbudzone. Choć obie strategie mają swoje zastosowania, ich konsekwencje są odmienne.

Człowiek może skutecznie powstrzymywać ekspresję gniewu, pozostając jednocześnie silnie pobudzonym i utrzymując wrogą interpretację sytuacji. Zmiana oceny poznawczej oddziałuje natomiast na sam proces powstawania emocji, co pozwala ograniczyć konflikt na wcześniejszym etapie. Dlatego programy oparte na podejściu poznawczo-behawioralnym nie powinny być utożsamiane z prostym nakazem ukrywania gniewu. Istotne staje się tutaj rozróżnienie między samokontrolą jako ogólną cechą jednostki a umiejętnością rozpoznawania konkretnych sytuacji. Popularne modele wychowawcze często zakładają, że młody człowiek powinien rozwijać silniejszą zdolność powstrzymywania impulsów niezależnie od kontekstu. Tymczasem zachowanie może być nieadekwatne nie z braku ogólnej zdolności kontrolowania reakcji, lecz z powodu interpretowania sytuacji przy użyciu niewłaściwego wzorca.

Ktoś może wykazywać znaczną samodyscyplinę w szkole, pracy czy sporcie, a jednocześnie reagować gwałtownie na sytuacje związane z publiczną zniewagą. Problem nie tkwi wtedy w ogólnym niedoborze kontroli, lecz w specyficznej interpretacji danej kategorii doświadczeń. Z tego powodu zmiana zachowania może wymagać przekształcenia scenariusza poznawczego, a nie wyłącznie zwiększenia psychologicznej zdolności hamowania reakcji. Rozróżnienie to ma silne oparcie empiryczne: Heller, Anuj K. Shah, Jonathan Guryan, Jens Ludwig, Sendhil Mullainathan i Harold A. Pollack nie znaleźli w badaniach pierwotnych przekonujących dowodów na to, że efekty programu wynikają ze wzrostu ogólnej inteligencji emocjonalnej, kompetencji społecznych, trwałej samokontroli czy wytrwałości (grit). Nie potwierdzili również wyjaśnienia opartego wyłącznie na ogólnym efekcie mentoringu. Przedstawili natomiast sugestywne przesłanki wspierające hipotezę, według której interwencja pomaga młodzieży rozpoznawać automatyczne wzorce myślenia i oceniać ich adekwatność do sytuacji.

Jest to rozróżnienie fundamentalne, gdyż korzystny rezultat eksperymentu nie przesądza automatycznie o prawdziwości każdego mechanizmu proponowanego przez twórców programu. Można wiarygodnie wykazać zmianę zachowania, nie posiadając jeszcze pełnej wiedzy o wszystkich procesach psychologicznych za nią odpowiedzialnych. W tym kontekście należy odwołać się do

filozofii nauki, w której oddzielenie skuteczności interwencji od trafności teorii jej działania jest podstawowym warunkiem rzetelnego wnioskowania przyczynowego. Randomizacja pozwala wiarygodnie oszacować wpływ programu na mierzalne wyniki, ale nie wystarcza do ustalenia wszystkich mechanizmów pośredniczących.

Interwencja może oddziaływać równocześnie poprzez zmianę interpretacji sytuacji, poprawę relacji z opiekunem, poczucie przynależności do grupy czy zwiększenie zaangażowania szkolnego. Aby ustalić wagę poszczególnych mechanizmów, konieczne byłyby dodatkowe schematy eksperymentalne i modele przyczynowe analizujące procesy pośredniczące. Sam fakt, że teoria wydaje się zgodna z rezultatami, nie oznacza, że została empirycznie udowodniona.

Szczególną wartość ma osadzenie tych zagadnień w neuropsychologii adolescencji. Laurence Steinberg i jego współpracownicy rozwijali modele wskazujące na nierównomierny rozwój procesów związanych z wrażliwością na nagrodę, pobudzeniem społecznym i kontrolą poznawczą. W uproszczonym modelu dwóch systemów podkreśla się, że w okresie dorastania wzrasta znaczenie bodźców społecznych, nowości i natychmiastowych gratyfikacji, podczas gdy kompetencje związane z planowaniem i regulacją zachowania rozwijają się stopniowo przez adolescencję i wczesną dorosłość. Nie oznacza to jednak, że młodzież jest zasadniczo niezdolna do racjonalnego myślenia lub pozbawiona odpowiedzialności. Współczesne przeglądy wskazują, że różnice między adolescentami a dorosłymi ujawniają się głównie w sytuacjach silnego pobudzenia i presji rówieśniczej, podczas gdy w spokojnych warunkach młodzi ludzie wykazują wysokie kompetencje rozumowania.

W badaniu międzynarodowym z 2018 roku (opublikowanym w Developmental Science) Steinberg i współautorzy przeanalizowali próbę ponad pięciu tysięcy osób w wieku od dziesięciu do trzydziestu lat z jedenastu państw. Wyniki wykazały, że skłonność do poszukiwania silnych wrażeń wzrastała w okresie dorastania, osiągając szczyt około dziewiętnastego roku życia, natomiast zdolność do samoregulacji rozwijała się stopniowo i stabilizowała przeciętnie między dwudziestym trzecim a dwudziestym szóstym rokiem życia. Rezultaty te nie stanowią jednak dowodu na istnienie jednej uniwersalnej granicy biologicznej dojrzałości ani nie wyznaczają konkretnej daty uzyskania zdolności do odpowiedzialnego działania.

Grupa rówieśnicza jako narzędzie zmiany norm

Wskazują one raczej na odmienność trajektorii wybranych procesów psychologicznych i ich znaczenie dla zachowania w sytuacjach wysokiej stawki społecznej. Z perspektywy programu BAM kluczowa jest obecność rówieśników. W okresie adolescencji społeczna aprobata oraz lęk przed

utratą reputacji mają wyjątkowo wysoką wartość emocjonalną, przez co decyzje podejmowane w obecności obserwatorów mogą różnić się od tych samych wyborów dokonywanych w samotności. Badania nad ryzykownym zachowaniem młodzieży wykazują, że obecność rówieśników może zwiększać gotowość do ryzyka, choć skala tego efektu zależy od kontekstu i rodzaju zadania. Nie oznacza to jednak, że grupa rówieśnicza jest z natury źródłem destrukcyjnej presji; może ona bowiem wspierać uczenie się norm prospołecznych, solidarność i odpowiedzialność. Właśnie tę możliwość wykorzystuje model pracy w kręgu, w którym uczestnicy obserwują alternatywne sposoby reagowania na konflikt i zyskują uznanie nie za dominację, lecz za refleksyjność oraz zdolność do odpowiedzialnego działania.

Z punktu widzenia teorii uczenia się społecznego Bandury istotne jest to, że praktyka grupowa może zmieniać nie tylko zachowanie pojedynczego uczestnika, ale i normy funkcjonujące w jego bezpośrednim otoczeniu. Jeśli młody człowiek widzi, że inni członkowie grupy potrafią opowiedzieć o lęku, przyznać się do błędu lub odmówić udziału w agresywnej konfrontacji bez utraty szacunku, może wypracować nowy model społecznej skuteczności. Uczenie się nie ogranicza się wtedy wyłącznie do bezpośredniego doświadczania konsekwencji własnych czynów, gdyż jednostka czerpie również z obserwacji zachowań innych osób i reakcji grupy.

Nie oznacza to jednak, że pojedyncza sesja grupowa automatycznie zmienia wszystkie przyswojone wcześniej normy. Proces ten wymaga czasu, powtarzalności i spójności między doświadczeniami warsztatowymi a rzeczywistością. Dlatego tak ważna pozostaje profesjonalna rola prowadzącego.

Relacyjna i autonomiczna podstawa zmiany zachowań

W programie BAM doradca nie jest jedynie nauczycielem przekazującym wiedzę o emocjach; odpowiada on także za stworzenie bezpiecznej przestrzeni do rozmowy, rozpoznawanie napięć grupowych i organizowanie doświadczeń sprzyjających refleksji. Z perspektywy psychologii humanistycznej Carla Rogersa kluczowe znaczenie mają tu autentyczność relacji, empatyczne rozumienie oraz poszanowanie podmiotowości uczestnika.

Nie należy jednak utożsamiać programu BAM w całości z terapią Rogersowską, gdyż wykorzystuje on również uporządkowane ćwiczenia behawioralne, elementy psychoedukacji i analizę norm społecznych. Koncepcje Rogersa służą raczej przypomnieniu, że proces zmiany nie musi opierać się na zewnętrznym przymusie ani na moralnym zawstydzaniu uczestnika. Szczególną wartość ma stworzenie relacji, w której młody człowiek może krytycznie przyjrzeć się własnemu zachowaniu bez konieczności nieustannej obrony własnego statusu.

Psychologiczny sens takiej relacji można dodatkowo analizować przez pryzmat teorii autodeterminacji Edwarda L. Deciego i Richarda M. Ryana. Wskazuje ona na znaczenie trzech podstawowych potrzeb psychologicznych: autonomii, kompetencji i relacyjności. Człowiek rozwija trwalszą motywację do określonych zachowań, gdy doświadcza ich jako zgodnych z własnymi wartościami, wierzy w zdolność ich realizacji i funkcjonuje w środowisku wspierających relacji społecznych. W kontekście zapobiegania przemocy kluczowe jest zatem to, aby pokojowe reagowanie na konflikt nie było postrzegane jedynie jako podporządkowanie zewnętrznemu autorytetowi. Ma ono większą wartość rozwojową, gdy uczestnik uznaje je za przejaw własnej autonomii i zdolności do kierowania swoim postępowaniem. W takim ujęciu rezygnacja z agresywnego odwetu przestaje być świadectwem słabości, a staje się wynikiem świadomego wyboru, podjętego w świetle długofalowych celów.

Rozważania te pozwalają precyzyjniej zdefiniować pojęcie odpowiedzialności, które zajmuje centralne miejsce w programie BAM. Odpowiedzialność nie sprowadza się tu do gotowości przyjęcia sankcji za popełniony czyn czy deklarowania posłuszeństwa normom. Obejmuje ona zdolność przewidywania następstw własnych działań, rozpoznawania potrzeb innych oraz podejmowania decyzji w sytuacjach, gdy bezpośrednie emocje są sprzeczne z przyjętymi wartościami. Właśnie ten wymiar odpowiedzialności odpowiada współczesnym koncepcjom podmiotowości refleksyjnej, w których dojrzałość rozumiana jest jako rozwijająca się zdolność człowieka do odnoszenia własnych impulsów i pragnień do szerszej perspektywy moralnej.

Nie oznacza to, że młody człowiek powinien nieustannie tłumić emocje – gniew, lęk czy frustracja mogą bowiem dostarczać istotnych informacji o doświadczanej rzeczywistości. Kluczowe pozostaje rozróżnienie między uznaniem emocji za realne doświadczenie a przyznaniem jej bezwarunkowego pierwszeństwa w procesie podejmowania decyzji.

Empiryczne wyniki programu BAM i ich ograniczenia

Właściwe rozpoznanie programu BAM wymaga jednak wyjścia poza samą teorię i szczegółowej analizy wyników eksperymentów, które stały się fundamentem międzynarodowego zainteresowania tą interwencją. W pierwszym z dwóch badań przedstawionych przez Hellera i współautorów, prowadzonym w roku szkolnym 2009–2010, do losowego przydziału zakwalifikowano 2740 chłopców z klas siódmej do dziesiątej w osiemnastu publicznych szkołach Chicago.

Placówki te znajdowały się głównie w południowych i zachodnich częściach miasta, charakteryzujących się wysokim natężeniem przemocy oraz znaczną koncentracją niekorzystnych warunków społeczno-ekonomicznych. Wybierano uczniów o podwyższonym ryzyku trudności

szkolnych i kontaktu z wymiarem sprawiedliwości, opierając się na danych administracyjnych dotyczących ich wcześniejszej sytuacji edukacyjnej. Drugie badanie przeprowadzono w latach 2013–2015 w dziewięciu szkołach, obejmując 2064 chłopców z klas dziewiątej i dziesiątej. W obu eksperymentach przydział do możliwości udziału w interwencji był losowy, co pozwoliło ograniczyć wpływ różnic wstępnych między grupą objętą programem a grupami porównawczymi. Kluczowe znaczenie ma tutaj jednak rzeczywista intensywność uczestnictwa w zajęciach.

W pierwszym badaniu zaoferowano dwadzieścia siedem godzinnych spotkań grupowych w ciągu roku szkolnego, lecz uczestnicy pojawili się średnio na około trzynaście sesji. W drugim eksperymencie, realizowanym przez dwa lata, zaproponowano czterdzieści pięć spotkań, podczas gdy przeciętna liczba sesji, w których wzięli udział uczniowie, wyniosła około dziewiętnastu. Dane te dowodzą, że eksperyment nie polegał na wieloletniej, intensywnej psychoterapii ani na całkowitej reorganizacji środowiska szkolnego.

Zakres interwencji był zatem stosunkowo ograniczony czasowo, a uczestnictwo często niepełne. Właśnie dlatego rezultaty wzbudziły szczególne zainteresowanie ekonomistów i badaczy polityki publicznej: relatywnie niewielki nakład bezpośredniego czasu terapeutycznego został powiązany ze zmianami wskaźników zachowania, których redukcja zwykle wymaga kosztownych działań instytucjonalnych. Nie oznacza to jednak, że liczbę godzin zajęć można utożsamiać z całkowitym kosztem interwencji – przygotowanie prowadzących, organizacja programu, utrzymywanie relacji z uczniami i współpraca ze szkołami również wymagają odpowiednich zasobów.

Wyniki pierwszych dwóch eksperymentów wskazały na spadek liczby wszystkich aresztowań w okresie realizacji programu o około 28–35%, natomiast liczba aresztowań za przestępstwa z użyciem przemocy zmniejszyła się wśród uczestników interwencji o około 45–50%, według oszacowań autorów.

Odnotowano również poprawę wybranych wskaźników zaangażowania szkolnego. W pierwszym badaniu, dla którego dostępne były dane dotyczące ukończenia szkoły, oszacowano wzrost odsetka absolwentów o około 6–9 punktów procentowych, co odpowiada względnemu zwiększeniu tego wskaźnika o 12–19%, zależnie od przyjętej definicji i metody analizy. Rozróżnienie między punktami procentowymi a zmianą względną jest tutaj kluczowe; popularne komunikaty o dziewiętnastoprocentowym wzroście ukończenia szkoły mogą być bowiem błędnie interpretowane jako wzrost o dziewiętnaście punktów procentowych.

W badaniach tych nie wykazano jednak trwałego utrzymywania się redukcji aresztowań po zakończeniu pierwszej interwencji; dane dotyczące drugiego eksperymentu były w chwili publikacji ograniczone. Wniosek jest więc bardziej złożony niż twierdzenie, że program trwale wyeliminował

przestępczość u wszystkich uczestników. W tym miejscu należy skorygować istotną tezę pojawiającą się w książce.

Zmniejszenie liczby aresztowań za przestępstwa z użyciem przemocy nie jest bezpośrednim dowodem na spadek liczby zabójstw o identyczny odsetek, podobnie jak poprawa zaangażowania szkolnego nie równa się wykazaniu trwałej przemiany osobowości uczestników. Aresztowanie stanowi administracyjny rezultat działania systemu policyjnego, którego wystąpienie zależy zarówno od zachowania jednostki, jak i od wykrycia zdarzenia, dostępności dowodów oraz decyzji organów. Choć spadek liczby aresztowań może odzwierciedlać rzeczywiste ograniczenie przestępczości, nie należy traktować tej miary jako kompletnego obrazu przemocy popełnianej przez uczestników.

Metodologiczna weryfikacja skuteczności programu Becoming a Man

Autorzy badania zastosowali losowy przydział do interwencji, co istotnie zwiększa wiarygodność wniosku, że zaobserwowane różnice w wynikach wynikały z samego zaoferowania programu, a nie z wcześniejszych różnic między badanymi grupami. Rygorystyczna ocena wymaga zatem jednoczesnego uznania siły projektu eksperymentalnego oraz ograniczeń zastosowanych miar rezultatu. Należy tu wyraźnie odróżnić efekt losowego zaoferowania udziału w programie od efektu rzeczywistego uczestnictwa. W badaniach randomizowanych podstawowe oszacowanie typu intention-to-treat obejmuje wszystkich uczestników przydzielonych do danej grupy, niezależnie od tego, czy faktycznie skorzystali z pełnej interwencji. Takie podejście pozwala ocenić rezultat decyzji organizacyjnej o udostępnieniu programu określonej populacji. Oszacowanie wpływu rzeczywistego uczestnictwa wymaga natomiast dodatkowych metod statystycznych i założeń przyczynowych, gdyż osoby faktycznie uczęszczające na zajęcia mogą różnić się od tych, które z nich nie korzystały.

W artykule Heller i współautorów wykorzystano modele pozwalające rozgraniczyć te poziomy analizy. Nie jest więc poprawne traktowanie wszystkich przedstawionych wartości procentowych jako identycznych miar tego samego efektu. Wielkość rezultatu zależy bowiem od tego, czy badacz analizuje wszystkich losowo przydzielonych uczniów, czy próbuje oszacować zmianę w populacji rzeczywiście uczestniczącej w interwencji. W pierwszym eksperymencie pojawiła się ponadto dodatkowa komplikacja wynikająca z konstrukcji ramion badawczych.

Część uczniów otrzymywała możliwość udziału w BAM podczas zajęć szkolnych, część w programie sportowym zawierającym elementy BAM, a jeszcze inni w obu formach działania. W praktyce

zdarzało się, że uczestnicy przechodzili między poszczególnymi rodzajami aktywności, co ograniczało możliwość wiarygodnego odseparowania wpływu samego programu grupowego od wpływu innych elementów interwencji. W głównych analizach autorzy połączyli więc odpowiednie ramiona eksperymentalne, wskazując na ograniczenia mocy statystycznej niezbędnej do rozpoznania oddzielnych efektów. Okoliczność ta nie przekreśla zasadniczego wyniku, lecz utrudnia przypisanie całej obserwowanej zmiany wyłącznie jednej technice, na przykład poznawczej reinterpretacji prowokacji. Właśnie dlatego wnioskowanie o skuteczności programu powinno pozostać odrębne od bardziej szczegółowej hipotezy dotyczącej psychologicznego mechanizmu jego działania.

Szczególną wartość posiada także trzecie badanie opisane przez Heller i współautorów, prowadzone w ośrodku tymczasowego zatrzymania nieletnich Cook County Juvenile Temporary Detention Center. Interwencja wykorzystywała elementy podejścia poznawczo-behawioralnego podobne do BAM, lecz nie była tożsama z programem szkolnym Youth Guidance. W badaniu stwierdzono zmniejszenie prawdopodobieństwa ponownego przyjęcia do ośrodka o około 21%.

Wynik ten stanowi dodatkowy argument za tezą, że określone mechanizmy poznawcze mogą być przedmiotem skutecznej interwencji również poza środowiskiem szkolnym. Nie upoważnia on jednak do prostego sumowania rezultatów tego eksperymentu z wynikami BAM ani do przypisywania ich jednemu, identycznemu programowi. Odmienność populacji, organizacji instytucjonalnej, sposobu realizacji i mierzonego rezultatu jest kluczowa dla trafności porównania. Właściwa analiza powinna również uwzględniać późniejsze próby zwiększania skali programu. University of Chicago Crime Lab przeprowadziło łącznie cztery randomizowane badania BAM; kolejne eksperymenty miały sprawdzić, czy skuteczność interwencji utrzyma się po rozszerzeniu jej na odmienne populacje uczniów i nowe środowiska szkolne. Wyniki tych późniejszych badań okazały się bardziej zróżnicowane, a autorzy nie zdołali wykazać statystycznie istotnych efektów w poszczególnych nowych próbach.

W analizie łącznej obejmującej cztery randomizowane badania uzyskano jednak rezultat wskazujący na możliwość zmniejszenia przestępczości z użyciem przemocy nawet o około 37% oraz niewielką, dodatnią zmianę wskaźników zaangażowania szkolnego, mieszczącą się w przedziale od 0,03 do 0,08 odchylenia standardowego. Badacze oszacowali również, że rezultaty edukacyjne mogłyby odpowiadać wzrostowi prawdopodobieństwa ukończenia szkoły o maksymalnie około pięć punktów procentowych.

Wyzwania skalowania i adaptacji programu BAM

Nie są to jednak wartości, które można automatycznie przypisywać każdemu przyszłemu wdrożeniu programu. Problem skalowania interwencji jest kluczowy dla teorii polityki publicznej. Program realizowany przez wysoce zaangażowany zespół w określonym środowisku może osiągać rezultaty, których nie uda się w pełni odtworzyć po rozszerzeniu działalności na wiele szkół i regionów. Przyczyną nie musi być wyłącznie spadek jakości pracy prowadzących; zmieniać mogą się także charakterystyki uczestników, lokalne normy, organizacja instytucji czy dostępność usług wspierających. W języku metodologii badań mowa o problemie trafności zewnętrznej, czyli możliwości przenoszenia ustaleń uzyskanych w konkretnej populacji na odmienne warunki społeczne. Randomizacja zwiększa wiarygodność wnioskowania przyczynowego wewnątrz eksperymentu, ale nie stanowi automatycznej gwarancji uniwersalności rezultatu. Dlatego tak istotne pozostają powtarzalne badania w nowych środowiskach oraz analiza elementów organizacyjnych odpowiadających za rzeczywistą jakość wykonania programu. Z tego punktu widzenia wyniki kolejnych eksperymentów BAM dostarczają wiedzy równie cennej, co spektakularne rezultaty pierwszych badań.

Pokazują one bowiem, że skuteczność interwencji behawioralnej zależy od sposobu jej wdrażania i cech populacji. W konsekwencji nie należy traktować programu jako gotowego produktu społecznego, którego rezultaty można przewidywać na podstawie samej nazwy i ogólnych elementów metodyki. Właściwa polityka publiczna wymaga rozpoznania kompetencji prowadzących, jakości relacji z uczestnikami, liczby rzeczywiście odbytych sesji, warunków organizacyjnych szkoły oraz mechanizmów monitorowania rezultatów. Istotna jest również możliwość dostosowania programu do nowych warunków bez utraty elementów kluczowych dla jego skuteczności. Nadmiernie sztywna standaryzacja może prowadzić do niedopasowania interwencji do kontekstu, natomiast zbyt daleko idąca dowolność realizacji może uniemożliwiać porównywanie rezultatów i prowadzić do utraty właściwego modelu działania.

Ten sam problem pojawia się przy międzynarodowym przenoszeniu programu. W artykule Transporting an Evidence-based Youth Development Program to a New Country z 2023 roku (Journal of Prevention), autorzy analizowali proces przygotowania BAM do realizacji w Wielkiej Brytanii. Szczególną uwagę poświęcono zachowaniu zasadniczych elementów interwencji przy jednoczesnym dostosowaniu języka, treści i sposobu pracy do odmiennego kontekstu społecznego oraz systemu szkolnictwa. Program skierowany pierwotnie do młodzieży amerykańskiej z określonych środowisk miejskich nie może być bowiem mechanicznie przenoszony do społeczeństwa o innych tradycjach edukacyjnych, relacjach między instytucjami i wzorcach przemocy. Badania adaptacyjne mają zatem znaczenie nie tylko organizacyjne, ale i teoretyczne,

gdyż pozwalają ustalić, które elementy programu działają niezależnie od kontekstu, a które wymagają szczególnego dostosowania. W późniejszej ewaluacji brytyjskiego pilotażu z października 2021 roku, obejmującej 97 chłopców, analizowano m.in. poziom uczestnictwa, realizację założeń organizacyjnych i doświadczenia młodzieży. Do lipca 2023 roku w programie pozostało 78 osób, co stanowi około osiemdziesięciu procent początkowej grupy.

Ekonomiczna i społeczna analiza efektywności programu BAM

Wynik ten może świadczyć o pewnym poziomie utrzymania uczestnictwa, jednak nie stanowi samodzielnego dowodu na wpływ programu na przestępczość czy zdrowie psychiczne. Ewaluacja wdrożeniowa nie jest bowiem równoważna odpowiednio zaprojektowanemu eksperymentowi z randomizacją. Właśnie dlatego dane dotyczące satysfakcji i subiektywnie postrzeganych korzyści należy odróżniać od przyczynowych oszacowań wpływu interwencji na zewnętrzne rezultaty społeczne.

Z perspektywy ekonomiki polityki publicznej program BAM dostarcza interesującego materiału do analizy kosztów i korzyści profilaktyki. W pierwotnej publikacji Heller i współautorzy oszacowali, że relacja korzyści społecznych do kosztów badanych interwencji mogła mieścić się w przedziale od pięciu do trzydziestu jednostek korzyści na każdą jednostkę wydatku, zależnie od rodzaju interwencji i przyjętych założeń. W późniejszym zestawieniu obejmującym cztery badania BAM, University of Chicago Crime Lab przedstawił ostrożniejszy zakres: od dwóch do dziesięciu jednostek korzyści na jednostkę kosztu. Szacunki te nie są jednak bezpośrednim zwrotem finansowym trafiającym do budżetu konkretnej instytucji.

Obejmują one modelowane korzyści społeczne, wynikające m.in. ze zmniejszenia określonych kategorii przestępczości i potencjalnej poprawy wyników edukacyjnych. Ich wielkość zależy od sposobu wyceny uniknięty szkód, okresu obserwacji, trwałości efektów oraz przyjętej stopy dyskontowej. Właściwa analiza ekonomiczna wymaga więc oddzielenia rzeczywistych wydatków na program od szacunkowej wartości społecznej rezultatów. O ile można stosunkowo precyzyjnie obliczyć wynagrodzenia prowadzących czy koszty administracyjne, o tyle znacznie trudniej określić pieniężną wartość uniknięty cierpienia, utraconych lat życia i poprawy bezpieczeństwa publicznego. W ekonomii dobrobytu wykorzystuje się w tym celu różne metody wyceny – od kosztów medycznych i utraconej produktywności, po wydatki wymiaru sprawiedliwości i wartości statystycznego ograniczenia ryzyka śmierci. Każda z nich opiera się jednak na określonych założeniach, a wyniki mogą się znacząco różnić w zależności od przyjętych parametrów.

Nie oznacza to, że analiza kosztów i korzyści jest bezużyteczna; powinna być raczej traktowana jako instrument wspierający decyzje publiczne, a nie ostateczne rozstrzygnięcie dylematów moralnych i instytucjonalnych. Szczególne znaczenie ma możliwość porównania programów psychoedukacyjnych z kosztami systemu penitencjarnego, choć wymaga to ostrożności. Koszt udziału jednej osoby w BAM może być relatywnie niewielki w stosunku do rocznego utrzymania osadzonego, lecz nie oznacza to, że obie interwencje są w pełni wymiennymi sposobami osiągania tego samego celu.

Więzienie pełni funkcje izolacyjne i retrybutywne wobec sprawców już popełnionych przestępstw, podczas gdy BAM jest programem profilaktycznym dla młodzieży, z której znaczna część nie dopuściłaby się ciężkiej przemocy niezależnie od udziału w zajęciach. Właściwa analiza nie może więc zakładać, że każde dziecko w programie to jedna osoba mniej w więzieniu, ani że kwota przeznaczona na profilaktykę bezpośrednio zastępuje wydatki penitencjarne. Sens porównania leży raczej w rozpoznaniu, czy zwiększanie nakładów na zapobieganie może ograniczać przyszłe potrzeby represyjne i przynosić korzyści społeczne przewyższające koszty. W tym miejscu kluczowy staje się problem społecznego rozkładu tych korzyści.

Wydatki na profilaktykę mogą przynieść rezultaty nie tylko uczestnikom, ale również ich rodzinom, szkołom i mieszkańcom narażonych społeczności. Zmniejszenie liczby poważnych konfliktów ogranicza ryzyko wiktymizacji osób, które nigdy nie brały udziału w zajęciach, a poprawa funkcjonowania szkolnego wpływa na późniejsze możliwości zatrudnienia i stabilność życiową.

Z perspektywy ekonomii efektów zewnętrznych oznacza to, że część korzyści wykracza poza bezpośrednią relację między instytucją finansującą a uczestnikiem. Istotne pozostaje jednak rozróżnienie między następstwami zmierzonymi a uzasadnionymi hipotezami. W szczególności nie można automatycznie utożsamiać ukończenia szkoły z konkretnym wzrostem dochodów, pomijając warunki rynku pracy i różnice między indywidualnymi trajektoriami życiowymi.

Warto skonfrontować sukcesy BAM z szerszymi badaniami nad szkolnymi programami ograniczania agresji. Metaanaliza opublikowana w Research on Social Work Practice, przygotowana przez Liangqi Shen, Shan Jiang i Shilin Tan, objęła siedemnaście badań nad interwencjami skierowanymi do dzieci i adolescentów. Autorzy uzyskali średni standaryzowany efekt ograniczenia agresji wynoszący około −0,35 (przedział ufności 95% od −0,53 do −0,18). Wartość ta oznacza umiarkowaną przeciętną zmianę w badanych wskaźnikach, a nie trzydziestopięcioprocentową redukcję wszystkich aktów agresji.

Komplementarność kompetencji psychologicznych i bezpieczeństwa systemowego

Metaanaliza wskazała również na znaczenie konkretnych właściwości programów, w tym ich podstaw teoretycznych oraz sposobu organizacji sesji. Wyników tych nie należy jednak utożsamiać bezpośrednio z eksperymentami BAM, gdyż uwzględnione w niej interwencje różniły się treścią, populacją i stosowanymi miarami zachowania. Zestawienie to pozwala dostrzec, że profilaktyka behawioralna nie jest jednorodną technologią społeczną. Poszczególne programy mogą koncentrować się na różnych obszarach: od rozwijania zdolności regulacji emocji i ograniczania agresywnych przekonań, po poprawę relacji rówieśniczych, trening komunikacji czy zmianę norm grupowych.

Ich skuteczność zależy od wieku uczestników, metody prowadzenia zajęć, intensywności interwencji oraz charakteru mierzonego rezultatu. Nie ma podstaw do zakładania, że każda interwencja określana jako poznawczo-behawioralna wywoła identyczny efekt, ani że samo użycie psychologicznej terminologii gwarantuje wysoką jakość programu. Z perspektywy nauki o polityce publicznej konieczne jest zatem rozwijanie systemu ewaluacji, który pozwoli oddzielić interwencje rzeczywiście skuteczne od działań posiadających przede wszystkim atrakcyjną narrację organizacyjną.

Wartość BAM polega również na ujawnieniu ograniczeń popularnej idei odporności psychicznej. Współczesna kultura rozwoju osobistego często posługuje się pojęciem resilience, rozumianym jako zdolność przystosowawcza i utrzymywanie dobrego funkcjonowania mimo niekorzystnych doświadczeń. Choć pojęcie to ma istotne znaczenie w psychologii rozwojowej, może być wykorzystywane do nadmiernej indywidualizacji problemów społecznych. Jeśli od młodego człowieka oczekuje się jedynie większej odporności na chroniczną przemoc, bez zmiany warunków środowiskowych, które tę przemoc generują, odpowiedzialność za bezpieczeństwo zostaje częściowo przesunięta z instytucji publicznych na jednostkę. Właściwa profilaktyka nie powinna więc traktować rozwijania kompetencji psychologicznych jako substytutu skutecznego działania państwa.

Program BAM może zwiększać zdolność młodzieży do bezpieczniejszego reagowania na konflikt, ale nie usunie samodzielnie zagrożeń wynikających z wysokiej dostępności broni, przestępczości zorganizowanej, nierówności mieszkaniowych czy niewydolności formalnych instytucji bezpieczeństwa. Ta zależność prowadzi do istotnego problemu normatywnego: społeczeństwo nie powinno wymagać od dzieci wyjątkowo wysokiej zdolności samoregulacji jako warunku przeżycia w środowisku, którego bezpieczeństwa nie potrafią zapewnić dorośli i instytucje publiczne.

Odpowiedzialność za ochronę życia nie może sprowadzać się do umiejętności unikania konfliktów przez potencjalne ofiary. Nie oznacza to, że rozwijanie kompetencji deeskalacyjnych jest zbędne – mają one znaczną wartość w codziennych relacjach społecznych. Ich funkcja powinna być jednak rozumiana jako zwiększanie indywidualnych możliwości działania, a nie przenoszenie odpowiedzialności za przemoc na osoby, które muszą nauczyć się przed nią chronić. Dlatego profilaktyka psychologiczna i polityka bezpieczeństwa powinny być komplementarne: pierwsza rozwija kompetencje człowieka, druga zaś odpowiada za organizację warunków społecznych umożliwiających bezpieczne korzystanie z tych kompetencji.

Z perspektywy filozofii sprawiedliwości społecznej problem ten można rozpatrywać przez pryzmat podejścia zdolnościowego Amartyi Sena i Marthy C. Nussbaum. W tym ujęciu głównym przedmiotem oceny instytucji są rzeczywiste możliwości człowieka do prowadzenia życia, które posiada dla niego wartość, a nie tylko formalne deklaracje praw czy wysokość dostępnych zasobów. Młody człowiek może dysponować konstytucyjnie zagwarantowaną wolnością osobistą i dostępem do szkół, a jednocześnie funkcjonować w środowisku, gdzie codzienne ryzyko przemocy ogranicza jego mobilność, edukację i budowanie relacji społecznych. Zmniejszenie prawdopodobieństwa agresywnej reakcji może poszerzać jego indywidualną sprawczość, lecz pełne wykorzystanie tej korzyści wymaga odpowiedniego poziomu ochrony publicznej. Skuteczność programu społecznego powinna być zatem analizowana nie tylko przez liczbę unikniętych aresztowań, ale również przez rzeczywiste możliwości rozwojowe, które stają się dostępne uczestnikom.

Budowanie uznania poprzez alternatywne wartości męskości

Warto zwrócić uwagę na związek między BAM a koncepcją społecznego uznania Axela Honnetha. W jego teorii konflikty społeczne często wynikają z doświadczenia odmowy uznania, co narusza poczucie własnej wartości i przynależności do wspólnoty. W określonych warunkach jednostka może próbować odzyskać to uznanie poprzez działania konfrontacyjne, nawet jeśli prowadzą one do dalszych szkód. Program BAM można zatem interpretować jako próbę tworzenia alternatywnych źródeł uznania – takich, w których młody człowiek otrzymuje społeczne potwierdzenie swojej wartości nie za zdolność zadawania cierpienia, lecz za odpowiedzialność, refleksyjność i gotowość do rozwijania własnych kompetencji.

Nie oznacza to, że każda agresja wynika z braku uznania ani że jego zapewnienie eliminuje wszystkie konflikty. Pozwala jednak zrozumieć, dlaczego przekształcanie norm grupowych ma szczególne znaczenie dla osób, których tożsamość jest silnie zależna od publicznej oceny ich

zachowania. W tym kontekście kluczowe stają się sześć wartości organizujących współczesny program BAM: integralność postawy, odpowiedzialność, samostanowienie, pozytywne wyrażanie gniewu, szacunek wobec kobiet oraz formułowanie dalekosiężnych celów życiowych.

Wartości te nie są jedynie abstrakcyjnym katalogiem pożądanych cech, lecz wiążą się z konkretnymi mechanizmami psychologicznymi i społecznymi. Integralność odnosi się do spójności między deklarowanymi zasadami a rzeczywistym zachowaniem; odpowiedzialność – do rozpoznawania następstw decyzji, a samostanowienie – do poczucia własnej sprawczości. Pozytywne wyrażanie gniewu wymaga oddzielenia emocji od jej destrukcyjnej realizacji, natomiast szacunek wobec kobiet stanowi istotny element przeciwdziałania wzorcom męskości opartym na dominacji i uprzedmiotowieniu. Formułowanie celów życiowych wprowadza z kolei perspektywę długookresową, co jest szczególnie ważne w sytuacjach konfliktu między natychmiastową gratyfikacją a odroczonymi korzyściami.

Z aksjologicznego punktu widzenia interesujące jest to, że wartości te można wyprowadzać z różnych tradycji filozoficznych, nie ograniczając ich do jednej doktryny moralnej. Odpowiedzialność i integralność odpowiadają elementom etyki cnót, szacunek wobec innych nawiązuje do personalistycznej tradycji godności osoby, a samostanowienie pozostaje blisko związane z nowożytną filozofią autonomii.

Długookresowa orientacja na cele życiowe może być analizowana zarówno w perspektywie teleologicznych koncepcji rozwoju człowieka, jak i współczesnej psychologii motywacji czy ekonomii behawioralnej. BAM posiada zatem wymiar normatywny znacznie bogatszy niż sam trening hamowania impulsów; proponuje model uczestnictwa w życiu społecznym, w którym wartość człowieka nie zależy od zdolności narzucania swojej woli innym. Jednocześnie konieczne jest krytyczne spojrzenie na ograniczenia programu opartego na kategoriach męskości i kobiecości. Wartość określana jako Respect for Womanhood ma istotny potencjał edukacyjny w przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i utrwalonym wzorcom dominacji płciowej, jednak jej interpretacja nie powinna prowadzić do idealizowania jednej, społecznie obowiązującej postaci kobiecości. Szacunek wobec kobiet nie wymaga przypisywania im określonych naturalnych ról ani uzależniania ich godności od zgodności z tradycyjnymi oczekiwaniami; powinien opierać się na uznaniu podmiotowości, autonomii i równości prawnej. Analogicznie program rozwijania odpowiedzialnej męskości nie powinien ustanawiać jednej obowiązkowej definicji dorosłego mężczyzny, której podporządkowanie byłoby warunkiem społecznego uznania. Jego potencjał emancypacyjny polega raczej na poszerzaniu dostępnych sposobów realizowania własnej tożsamości oraz odrzucaniu norm utożsamiających dojrzałość z przemocą.

Konieczność precyzyjnego definiowania typów przemocy i metodologii badań

Z tej perspektywy interesujące staje się porównanie BAM z programami adresowanymi do dziewcząt oraz młodzieży o odmiennych doświadczeniach tożsamościowych. Youth Guidance rozwija m.in. program Working on Womanhood, którego cele obejmują wspieranie zdrowia psychicznego, kompetencji społeczno-emocjonalnych i rozwoju młodych kobiet.

Nie oznacza to, że programy te mają identyczną strukturę lub że wyniki ewaluacji BAM można automatycznie przenosić na interwencje skierowane do dziewcząt. Wskazuje jednak autor książki, że rozwijanie zdolności samoregulacji, odpowiedzialności i pokojowego rozwiązywania konfliktów nie jest kompetencją właściwą tylko jednej płci. Koncentracja BAM na chłopcach wynika z konkretnego celu programowego i warunków społecznych, w których powstał, ale nie uzasadnia przekonania, że inne grupy nie mogą korzystać z podobnych mechanizmów profilaktycznych.

Należy tu rozpoznać szczególne znaczenie relacji między przemocą interpersonalną a przemocą ze względu na płeć. Zabójstwa wynikające z ulicznych konfliktów reputacyjnych nie wyczerpują wszystkich form przemocy, których sprawcami są mężczyźni. Przemoc domowa, seksualna, stalking czy zachowania związane z przymusową kontrolą nad partnerem lub partnerką mogą mieć odmienne mechanizmy motywacyjne; część z nich cechuje wysoki poziom planowania i instrumentalnego podporządkowywania drugiej osoby. Nie można więc zakładać, że techniki skuteczne w przypadku krótkotrwałych konfliktów ulicznych będą równie efektywne w przeciwdziałaniu długotrwałemu wzorcowi przemocy w relacji intymnej. Wymaga to odrębnej analizy czynników ryzyka, metod oddziaływania na sprawców i potrzeb osób pokrzywdzonych. Właściwa polityka bezpieczeństwa powinna zatem unikać sprowadzania całej męskiej przemocy do jednego modelu impulsywnej reakcji na zniewagę. Z metodologicznego punktu widzenia różnica ta ma zasadnicze znaczenie również dla konstrukcji eksperymentów: program może skutecznie ograniczać określone wskaźniki agresji szkolnej, nie wykazując jednocześnie porównywalnych efektów wobec przemocy domowej czy przestępstw zorganizowanych grup.

Dlatego konieczne jest precyzyjne definiowanie populacji, celu interwencji i mierzonego rezultatu. Nie wystarczy stwierdzić, że program ogranicza przemoc, jeśli nie określono, czy przedmiotem badania były aresztowania, deklarowane przez uczestników zachowania agresywne, ciężkie obrażenia, wiktymizacja czy rzeczywiste zabójstwa. Rozróżnienie to jest kluczowe w komunikacji publicznej, gdyż zapobiega nieuprawnionemu przenoszeniu wyników z jednej kategorii zachowań na cały system bezpieczeństwa. Badania nad BAM dostarczają tym samym ważnej lekcji dotyczącej etyki prowadzenia eksperymentów społecznych. Losowy przydział do programu zwiększa

wiarygodność wnioskowania przyczynowego, ale wymaga uzasadnienia sposobu doboru uczestników i warunków ich traktowania. Istotne jest w szczególności zapewnienie, że osoby z grupy porównawczej nie zostaną pozbawione świadczeń, do których posiadają niezależne uprawnienie. W przypadku badań BAM młodzież w grupach kontrolnych korzystała ze standardowych usług szkolnych i społecznych dostępnych w danym środowisku.

Nie oznacza to, że każde losowanie dostępu do programu społecznego jest moralnie bezproblemowe, gdyż kluczowy jest rzeczywisty stan dostępności pomocy i ryzyko wynikające z jej braku. Zastosowanie randomizacji wymaga jednak szczególnej uwagi zwłaszcza wtedy, gdy liczba miejsc w programie jest ograniczona i nie wszyscy zainteresowani mogą zostać objęci interwencją. Istotna pozostaje tu odmienność czasu eksperymentalnego i czasu społecznego.

Wpływ kontekstu instytucjonalnego i biograficznego na trwałość efektów programu

Badacz może analizować rezultaty programu przez rok lub kilka lat, gdyż taki okres zazwyczaj wyznaczają możliwości finansowe i organizacyjne projektu. Proces rozwoju człowieka obejmuje jednak znacznie szerszą perspektywę czasową, w której kluczowe znaczenie mogą mieć późniejsze doświadczenia edukacyjne, zatrudnienie, relacje rodzinne czy zmiany środowiska.

Krótkookresowy spadek liczby aresztowań jest istotnym rezultatem, lecz nie musi on oznaczać trwałego zakończenia określonej trajektorii przestępczej. Z drugiej strony, nawet jeśli bezpośredni efekt w postaci mniejszej liczby zatrzymań słabnie po zakończeniu programu, możliwe pozostają późniejsze korzyści wynikające z poprawy edukacji lub relacji społecznych. Właśnie dlatego długookresowa ewaluacja powinna obejmować różne kategorie następstw i unikać traktowania pojedynczego wskaźnika jako pełnej miary życiowego sukcesu uczestnika. Z perspektywy kryminologii rozwojowej szczególnie interesujące staje się tu pojęcie punktów zwrotnych w biografii, rozwijane między innymi przez Roberta J. Sampsona i Johna H. Lauba.

W ich badaniach nad przebiegiem życia przestępczego kluczowe były wydarzenia i relacje zdolne zmienić wcześniejsze trajektorie zachowania – m.in. stabilne zatrudnienie, więzi rodzinne i inne formy społecznego zakorzenienia. Nie oznacza to, że każdy człowiek doświadcza identycznych punktów zwrotnych ani że konkretne zdarzenie automatycznie kładzie kres przestępczości. Wskazuje jednak, że wcześniejsze zachowanie nie determinuje całkowicie przyszłości jednostki. Program BAM można więc interpretować jako próbę stworzenia warunków sprzyjających rozwojowi kompetencji i relacji, które zwiększają prawdopodobieństwo korzystnych przemian

biograficznych. Nie jest jednak naukowo uzasadnione utożsamianie tej hipotezy z empirycznie potwierdzonym efektem obejmującym wszystkie późniejsze etapy życia uczestników.

Szczególne znaczenie ma tutaj szkoła jako instytucja pośrednicząca między rodziną, grupą rówieśniczą a państwem. W tradycji Émile'a Durkheima edukacja jest jednym z podstawowych procesów moralnej socjalizacji, umożliwiającym przyswojenie norm niezbędnych do uczestnictwa we wspólnocie. Pierre Bourdieu i Jean-Claude Passeron zwracali natomiast uwagę na ryzyko reprodukowania przez system edukacji istniejących nierówności społecznych i kulturowych. Obie perspektywy są istotne dla analizy BAM.

Szkoła może być miejscem rozwijania odpowiedzialności i kompetencji społecznych, ale może również potęgować doświadczenie niepowodzenia, wykluczenia i stygmatyzacji młodzieży z grup ryzyka. Program realizowany w środowisku szkolnym ma zatem unikalną szansę oddziaływania na codzienne relacje uczestników, jednak jego skuteczność zależy od tego, czy pozostałe praktyki instytucjonalne są zgodne z proponowanym modelem szacunku i odpowiedzialności. Stąd kluczowe okazuje się pojęcie klimatu szkolnego, obejmujące jakość relacji między uczniami a dorosłymi, normy rozwiązywania konfliktów, poczucie przynależności oraz bezpieczeństwo. Program uczący pokojowej interpretacji zachowań innych może oddziaływać w ograniczonym stopniu, jeśli całe środowisko szkolne opiera się na nieprzewidywalnych sankcjach, publicznym zawstydzaniu i nierównym traktowaniu.

Z drugiej strony instytucja zapewniająca bezpieczne relacje może wzmacniać rezultaty działań poznawczo-behawioralnych, dając uczestnikom możliwość wykorzystania nowych kompetencji w codziennych interakcjach. Skuteczna profilaktyka wymaga zatem nie tylko odpowiedniej konstrukcji zajęć, lecz także rozpoznania instytucjonalnego otaczenia, w którym będą rozwijać się ich następstwa. Z perspektywy teorii organizacyjnego uczenia się szczególnie ważna jest zdolność szkoły do wyciągania wniosków z wcześniejszych konfliktów.

Instytucja może reagować na każdy incydent wyłącznie sankcjami, ale może również analizować powtarzające się wzorce sytuacyjne prowadzące do eskalacji. Nie oznacza to rezygnacji z odpowiedzialności za naruszenia norm – bezpieczeństwo uczestników wymaga bowiem jasnych granic zachowania. Wskazuje to raczej na potrzebę rozpoznawania warunków, które zwiększają prawdopodobieństwo wystąpienia kolejnego incydentu.

Komplementarność rozwoju osobistego i bezpieczeństwa systemowego

W tym miejscu programy psychoedukacyjne mogą uzupełniać tradycyjne instrumenty dyscypliny szkolnej, stwarzając szansę na naukę nie tylko dla indywidualnego uczestnika, ale i dla samej instytucji. Ostatecznie problem stawania się mężczyzną nie sprowadza się więc wyłącznie do indywidualnej zdolności opanowywania gniewu.

Kwestia ta obejmuje społeczną strukturę uznania, rozwój poznawczy, wpływ rówieśników, dostępność alternatywnych wzorców tożsamości oraz relację między kompetencjami jednostki a bezpieczeństwem środowiska. Młody człowiek może dysponować rzeczywistą zdolnością do refleksji, jednak jej wykorzystanie zależy od tego, czy określone zachowanie jest społecznie dostępne i czy nie wiąże się z nadmiernym ryzykiem utraty statusu. Może on również wykształcić wysokie kompetencje samokontroli, a mimo to nadal pozostawać narażony na przemoc ze strony innych.

Właśnie dlatego program BAM należy traktować jako jeden z elementów szerszej polityki bezpieczeństwa, a nie kompletny substytut sprawnej policji, sprawiedliwego sądownictwa, odpowiedzialnej polityki miejskiej czy odpowiednich regulacji dotyczących dostępności śmiertelnych narzędzi. W najszerszym ujęciu doświadczenia związane z BAM prowadzą do istotnego przedefiniowania tradycyjnie rozumianej profilaktyki. Państwo nie musi ograniczać się do prób zmiany zachowań poprzez zwiększanie prawdopodobieństwa sankcji; może również wspierać rozwój kompetencji, które pozwalają jednostce świadomiej rozpoznawać sytuacje i działać odpowiedzialnie, zanim dojdzie do szkody. Nie oznacza to, że edukacja poznawczo-behawioralna ma uniwersalną przewagę nad wszelkimi formami represji lub że jej skuteczność jest niezależna od warunków społecznych. Badania nad BAM wskazują raczej na to, że określone mechanizmy podejmowania decyzji pozostają podatne na interwencję, a relatywnie ograniczone działania grupowe mogą – w sprzyjających warunkach – prowadzić do znaczących zmian w mierzalnym zachowaniu. Jednocześnie późniejsze próby zwiększania skali programu przypominają, że poprawnie uzasadniona teoria nie gwarantuje identycznych rezultatów we wszystkich instytucjach i społecznościach.

Komplementarność samoregulacji i wiarygodności instytucji państwowych

Z aksjologicznego punktu widzenia kluczowa pozostaje możliwość zakwestionowania społecznego przekonania, że godność człowieka wymaga nieustannej zdolności do zadawania przemocy. W tradycji filozoficznej godność osobowa nie wynika przecież z przewagi fizycznej, społecznego prestiżu ani możliwości podporządkowywania innych ludzi własnej woli; stanowi wartość przysługującą osobie niezależnie od jej pozycji w hierarchiach społecznych.

Jeśli młody człowiek utożsamia własną godność z obowiązkiem agresywnej reakcji na każdą prowokację, uzależnia poczucie własnej wartości od zachowania innych osób, które mogą w dowolnym momencie wywołać konflikt. Zdolność do odmowy udziału w nieuzasadnionej konfrontacji może zatem stanowić przejaw autonomii, ponieważ jednostka zachowuje możliwość samodzielnego rozstrzygania o swoim działaniu zamiast podporządkowywać je oczekiwaniom prowokatora. Tutaj szczególnego znaczenia nabiera relacja między wolnością a odpowiedzialnością. Człowiek zdolny do natychmiastowego reagowania agresją nie jest automatycznie bardziej wolny od tego, który potrafi powstrzymać przemoc.

Jeśli określony bodziec społeczny uruchamia niemal niezmienną sekwencję zachowań, jednostka pozostaje w znacznym stopniu uzależniona od zewnętrznych okoliczności. Rozwijanie kompetencji refleksyjnych pozwala poszerzyć przestrzeń rzeczywistego wyboru, gdyż umożliwia oddzielenie doświadczenia emocji od konieczności bezpośredniego działania pod wpływem pierwszego impulsu. Nie oznacza to, że pełna autonomia polega na całkowitym wyeliminowaniu spontanicznych reakcji, które są naturalnym elementem ludzkiego funkcjonowania. Istotniejsza jest raczej zdolność rozpoznawania sytuacji, w których automatyczny wzorzec działania może prowadzić do szkody sprzecznej z własnymi wartościami i długofalowymi celami.

Z tej perspektywy doświadczenia programu BAM ujawniają szczególną sprzeczność współczesnego państwa: instytucje potrafią poświęcać znaczne zasoby na wieloletnie izolowanie ludzi, których zachowania uznają za społecznie niebezpieczne, lecz nie zawsze inwestują porównywalną uwagę w rozwijanie kompetencji umożliwiających wcześniejsze przerwanie procesów prowadzących do przemocy. Nie należy jednak przedstawiać tej sprzeczności jako dowodu całkowitej irracjonalności państwa, ponieważ system penitencjarny i programy profilaktyczne realizują odmienne, częściowo komplementarne zadania. Kluczowy pozostaje problem właściwej proporcji między działaniami reaktywnymi a prewencyjnymi oraz zdolność instytucji do uczenia się na podstawie wiarygodnych dowodów. Państwo racjonalne powinno potrafić zarówno zapewniać odpowiednią odpowiedzialność za ciężkie przestępstwa, jak i wykorzystywać instrumenty ograniczające

prawdopodobieństwo ich wystąpienia. Stawanie się mężczyzną stanowi proces o znaczeniu nie tylko indywidualnym, lecz również politycznym i instytucjonalnym.

Sposób, w jaki społeczeństwo kształtuje oczekiwania wobec młodych ludzi, wpływa na ich późniejsze rozumienie konfliktu, odpowiedzialności i relacji z innymi. Program BAM nie stworzył uniwersalnego rozwiązania problemu przemocy, ale dostarczył ważnych dowodów, że część wzorów reagowania można skutecznie modyfikować, a odpowiednio zaprojektowana interwencja edukacyjna przynosi korzyści wykraczające poza sytuację szkolną. Najważniejszym rezultatem poznawczym nie jest samo stwierdzenie, że określona grupa uczniów rzadziej doświadczała aresztowania, lecz rozpoznanie możliwości zmiany społecznych i poznawczych mechanizmów, które sprawiają, że codzienny konflikt nabiera śmiertelnego znaczenia. Dalszy rozwój tej argumentacji wymaga jednak zbadania instytucjonalnego otoczenia, w którym młodzi ludzie funkcjonują po zakończeniu zajęć.

Nawet najbardziej przekonująca interwencja psychologiczna nie będzie miała pełnego znaczenia, jeżeli jednostka powraca do środowiska, w którym prawo jest postrzegane jako arbitralne, przemoc odwetowa pozostaje społecznie oczekiwana, a instytucje ochrony publicznej nie budzą zaufania. Dlatego kolejny etap analizy musi powiązać psychologię rozwoju z teorią legitymizacji władzy, socjologią policji, ekonomią bezpieczeństwa i filozofią sprawiedliwości proceduralnej.

Problem nie dotyczy bowiem wyłącznie tego, czy człowiek potrafi powstrzymać własną agresję, ale również tego, czy otaczające go instytucje zapewniają warunki, w których pokojowe zachowanie nie oznacza pozostawienia go bez ochrony. W tym miejscu kończy się możliwość wyjaśniania przemocy wyłącznie przez procesy poznawcze jednostki, a rozpoczyna konieczność zbadania społecznej wiarygodności państwa. Młody człowiek może nauczyć się odróżniać prowokację od rzeczywistego zagrożenia, ale jeśli doświadcza chronicznej bezkarności sprawców i nie wierzy, że odpowiednie organy skutecznie chronią jego życie, nadal może postrzegać prywatny odwet jako warunek bezpieczeństwa. Zmiana indywidualnych wzorców reagowania i zmiana instytucjonalnych warunków ochrony muszą zatem zostać rozpoznane jako dwa komplementarne poziomy tego samego problemu. Dopiero ich wzajemne powiązanie pozwala przejść od profilaktyki zachowania do bardziej ogólnej teorii społeczeństwa zdolnego rozwiązywać konflikty bez konieczności nieustannego odwoływania się do przemocy.

> Czy możemy wymagać od młodego człowieka nadludzkiej samoregulacji w świecie, którego bezpieczeństwa nie potrafią zapewnić dorośli? Prawdziwa wolność nie polega bowiem na umiejętności unikania ciosów, lecz na życiu w systemie, w którym pokojowe zachowanie nie jest tożsame z wystawieniem się na bezbronną litość sprawcy.

> Ostatecznie pytanie o przemoc nie dotyczy tylko tego, czy jednostka potrafi opanować gniew, ale czy państwo jest na tyle wiarygodne, by obywatel nie musiał traktować agresji jako jedynej gwarancji własnego przetrwania.

Inspiracje

[1] 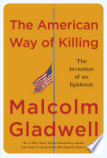

"The American way of killing" Malcolm Gladwell

Hachette UK | ISBN: 9780349149301

Malcolm Timothy Gladwell (ur. 3 września 1963 r.) to kanadyjski dziennikarz, autor i mówca urodzony w Anglii. Od 1996 roku jest stałym felietonistą „The New Yorker" i współzałożycielem firmy audiowizualnej Pushkin Industries, gdzie prowadzi podcast „Revisionist History". Gladwell jest powszechnie ceniony za popularyzację badań z zakresu nauk społecznych, psychologii i socjologii poprzez angażującą narrację non-fiction. W swojej pracy często bada nieoczekiwane wzorce w ludzkich zachowaniach, podejmowaniu decyzji i zmianach społecznych. Zdobył szerokie uznanie dzięki międzynarodowym bestsellerom, takim jak „Punkt krytyczny" (2000), „Blink" (2005) i „Outliers" (2008). W 2011 roku został odznaczony Orderem Kanady i znalazł się na liście 100 najbardziej wpływowych osób magazynu „Time".

Malcolm Timothy Gladwell (born September 3, 1963) is an English-born Canadian journalist, author, and public speaker. Since 1996, he has served as a staff writer for The New Yorker, and he is the co-founder of the audio company Pushkin Industries, where he hosts the podcast Revisionist History. Gladwell is widely celebrated for popularizing social science, psychology, and sociology research through engaging narrative nonfiction. His work frequently examines unexpected patterns in human behavior, decision-making, and social change. He gained widespread acclaim with international bestsellers such as The Tipping Point (2000), Blink (2005), and Outliers (2008). In 2011, he was appointed to the Order of Canada, and he was named one of Time magazine's 100 most influential people.

The New Yorker

Literatura uzupełniająca

Książki

Książki autora i dzieła przywołane w tekście:

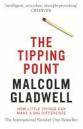

[1] **"The Tipping Point : how Little Things Can Make a Big Difference"**

Malcolm Gladwell (1963- author)

2001 | ISBN: 9780349113463

[2] "Blink"

Malcolm Gladwell

2007 | Hachette UK | ISBN: 9780316005043

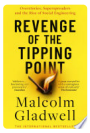

[3] "Revenge of the Tipping Point"

Malcolm Gladwell

2024 | Hachette UK | ISBN: 9780349147178

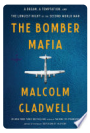

[4] "The Bomber Mafia"

Malcolm Gladwell

2021 | Hachette UK | ISBN: 9780316296939

[5] "David and Goliath"

Malcolm Gladwell

2015 | ISBN: 9780316258838

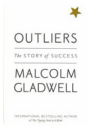

[6] "Outliers"

Malcolm Gladwell

2008 | ISBN: 9780141036243

Książki autorów przywoływanych i literatura pokrewna:

[7] "Social Foundations of Thought and Action"

Albert Bandura

Prentice Hall

[8] "Self-Efficacy"

Albert Bandura

1997 | Macmillan | ISBN: 9780716728504

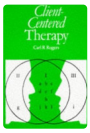

[9] "Client-centered therapy"

Carl Rogers

ISBN: 9780094539907

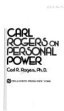

[10] "Carl Rogers on Personal Power"

Carl Ransom Rogers

1977

[11] **"Class Structure in Australian History"**

Raewyn Connell

Melbourne : Longman Cheshire | ISBN: 9780582710917

[12] **"Masculinities"**

Raewyn Connell

1995 | Univ of California Press | ISBN: 9780520089990

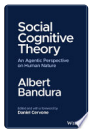

[13] **"Social Cognitive Theory"**

Albert Bandura

2023 | John Wiley & Sons | ISBN: 9781394161461

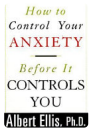

[14] **"How To Control Your Anxiety Before It Controls You"**

Albert Ellis

Citadel Press | ISBN: 9780806521367

[15] **"Scarcity: Why Having Too Little Means So Much"**

Sendhil Mullainathan

Penguin UK | ISBN: 9780141961194

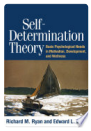

[16] **"Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness"**

Edward L. Deci

Guilford Publications | ISBN: 9781462528769

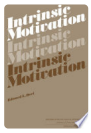

[17] **"Intrinsic Motivation"**

Edward L. Deci

Springer Science & Business Media | ISBN: 9781461344469

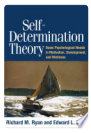

[18] **"self-determination theory"**

Edward L. Deci

Guilford Publications | ISBN: 9781462528769

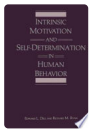

[19] **"Intrinsic motivation and self-determination in human behavior"**

Richard M. Ryan

Springer Science & Business Media | ISBN: 9781489922717

[20] **"India: Economic Development and Social Opportunity"**

Amartya Sen

[21] "Identity and Violence"

Amartya Sen

W. W. Norton & Company | ISBN: 9780393243192

[22] "Love's knowledge: essays on philosophy and literature"

Martha C. Nussbaum

Oxford University Press | ISBN: 9780199879489

[23] "Wie über Armut schreiben? : Zu neuen Büchern von Katherine Boo und Siddhartha Deb"

Martha C. Nussbaum

[24] "The Struggle for Recognition"

Axel Honneth

2015 | John Wiley & Sons | ISBN: 9780745694252

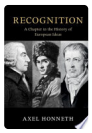

[25] "Recognition"

Axel Honneth

2020 | Cambridge University Press | ISBN: 9781108836869

[26] "Great American City"

Robert J. Sampson

University of Chicago Press | ISBN: 9780226733883

[27] "Developmental criminology and its discontents : trajectories of crime from childhood to old age"

Robert J. Sampson, John H. Laub

2005

[28] "Les Héritiers"

Jean-Claude Passeron

ISBN: 9782707300812

[29] "Reproduction in Education, Society, and Culture"

Jean-Claude Passeron

London ; Beverly Hills : Sage Publications

[30] "The craft of sociology"

Jean-Claude Passeron

Walter de Gruyter | ISBN: 9783110119404

Artykuły naukowe

Prace autorów przywoływanych w tekście:

[1] "Summer jobs reduce violence among disadvantaged youth"

Sara Heller

2014 | Science | DOI: 10.1126/science.1257809

Źródło

[2] "The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change."

Carl Ransom Rogers

1957 | Journal of Consulting Psychology | DOI: 10.1037/h0045357

Źródło

[3] "On Becoming a Person"

Carl Ransom Rogers

1961

Źródło

[4] "On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy"

Carl Ransom Rogers

1961 | DigitalGeorgetown (Georgetown University Library)

Źródło

[5] "Carl Rogers on Encounter Groups"

Carl Ransom Rogers

1970

Źródło

[6] "Hard won and easily lost: A review and synthesis of theory and research on precarious manhood."

Joseph A. Vandello, Jennifer K. Bosson

2013 | Psychology of Men & Masculinity | DOI: 10.1037/a0029826

Źródło

[7] "Patterns of individualism and collectivism across the United States."

Joseph A. Vandello, Dov Cohen

1999 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/0022-3514.77.2.279

Źródło

[8] "Male honor and female fidelity: Implicit cultural scripts that perpetuate domestic violence."

Joseph A. Vandello, Dov Cohen

2003 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/0022-3514.84.5.997

Źródło

[9] "The forgotten variable in conformity research: Impact of task importance on social influence."

Robert Steven Baron, Joseph A. Vandello, Bethany A. Brunsman

1996 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/0022-3514.71.5.915

Źródło

[10] "Stalking the perfect measure of implicit self-esteem: The blind men and the elephant revisited?"

Jennifer K. Bosson, Jr. Swann William B., James W. Pennebaker

2000 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/0022-3514.79.4.631

Źródło

[11] "When saying and doing diverge: The effects of stereotype threat on self-reported versus non-verbal anxiety"

Jennifer K. Bosson, Ethan Haymovitz, Elizabeth C. Pinel

2003 | Journal of Experimental Social Psychology | DOI: 10.1016/s0022-1031(03)00099-4

Źródło

[12] "Untangling the Links between Narcissism and Self-esteem: A Theoretical and Empirical Review"

Jennifer K. Bosson, Chad E. Lakey, William Keith Campbell, Virgil Zeigler-Hill, Christian H. Jordan

2008 | Social and Personality Psychology Compass | DOI: 10.1111/j.1751-9004.2008.00089.x

Źródło

[13] "The Life Cycle Completed. Extended Version with New Chapters on the Ninth Stage of Development by Joan M. Erikson."

Erik Homburger Erikson

1997

Źródło

[14] "Youth : change and challenge"

Erik Homburger Erikson

1963 | Basic Books

Źródło

[15] "On Generativity and Identity: From a Conversation with Erik and Joan Erikson"

Erik Erikson, Joan Erikson

1981 | Harvard Educational Review | DOI: 10.17763/haer.51.2.g211757u27732p67

Źródło

[16] "ERIKSON LIFE SPAN DEVELOPMENT%0D"

E. Erikson

2019

Źródło

[17] "Development and validation of ego-identity status."

James E. Marcia

1966 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/h0023281

Źródło

[18] "Identity status change during adolescence and young adulthood: A meta-analysis"

Jane Kroger, Monica Martinussen, James E. Marcia

2009 | Journal of Adolescence | DOI: 10.1016/j.adolescence.2009.11.002

Źródło

[19] "The Identity Statuses: Origins, Meanings, and Interpretations"

Jane Kroger, James E. Marcia

2011 | Springer eBooks | DOI: 10.1007/978-1-4419-7988-9_2

Źródło

[20] "Identity and Psychosocial Development in Adulthood"

James E. Marcia

2002 | Identity | DOI: 10.1207/s1532706xid0201_02

Źródło

[21] "Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change."

Albert Bandura

1977 | Psychological Review | DOI: 10.1037/0033-295x.84.2.191

Źródło

[22] **"Social Foundations of Thought and Action : A Social Cognitive Theory"**

Albert Bandura

1985

Źródło

[23] **"Self-efficacy mechanism in human agency."**

Albert Bandura

1982 | American Psychologist | DOI: 10.1037/0003-066x.37.2.122

Źródło

[24] **"Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective"**

Albert Bandura

2001 | Annual Review of Psychology | DOI: 10.1146/annurev.psych.52.1.1

Źródło

[25] **"Cognitive Therapy and the Emotional Disorders"**

Aaron Tim Beck

1975

Źródło

[26] **"Anxiety Disorders and Phobias: A Cognitive Perspective"**

Aaron Tim Beck, Gary D. Emery, Ruth L. Greenberg

1985

Źródło

[27] **"Cognitive behavior therapy : basics and beyond"**

Judith S. Beck, Aaron Tim Beck

2011

Źródło

[28] **"Cognitive Behavioral Therapy for Schizophrenia"**

Neil A. Rector, Aaron T. Beck

2012 | Journal of Nervous & Mental Disease | DOI: 10.1097/nmd.0b013e31826dd9af

Źródło

[29] "Psychotherapy and atheistic values: A response to A. E. Bergin's "Psychotherapy and religious values.""

Albert Ellis

1980 | Journal of Consulting and Clinical Psychology | DOI: 10.1037/0022-006x.48.5.635

Źródło

[30] "Changing rational-emotive therapy (RET) to rational emotive behavior therapy (REBT)"

Albert Ellis

1995 | Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy | DOI: 10.1007/bf02354453

Źródło

[31] "Rational-emotive therapy and cognitive behavior therapy: Similarities and differences"

Albert Ellis

1980 | Cognitive Therapy and Research | DOI: 10.1007/bf01178210

Źródło

[32] "Discussion of Christine A. Padesky and Aaron T. Beck, “Science and Philosophy: Comparison of Cognitive Therapy and Rational Emotive Behavior Therapy”"

Albert Ellis

2005 | Journal of Cognitive Psychotherapy | DOI: 10.1891/jcop.19.2.181.66789

Źródło

[33] "Rethinking the Benefits of Youth Employment Programs: The Heterogeneous Effects of Summer Jobs"

Jonathan M. Davis, Sara Heller

2020 | The Review of Economics and Statistics | DOI: 10.1162/rest_a_00850

Źródło

[34] "Preventing Youth Violence and Dropout: A Randomized Field Experiment"

Sara Heller, Harold A. Pollack, Roseanna Ander, Jens Ludwig

2013 | National Bureau of Economic Research | DOI: 10.3386/w19014

Źródło

[35] "Predicting and Preventing Gun Violence: An Experimental Evaluation of READI Chicago"

Monica Bhatt, Sara Heller, Max Kapustin, Marianne Bertrand, Christopher Blattman

2023 | The Quarterly Journal of Economics | DOI: 10.1093/qje/qjad031

Źródło

[36] "Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being."

James J. Gross, Oliver P. John

2003 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/0022-3514.85.2.348

Źródło

[37] "The Emerging Field of Emotion Regulation: An Integrative Review"

James J. Gross

1998 | Review of General Psychology | DOI: 10.1037/1089-2680.2.3.271

Źródło

[38] "Emotion Regulation: Current Status and Future Prospects"

James J. Gross

2015 | Psychological Inquiry | DOI: 10.1080/1047840x.2014.940781

Źródło

[39] "Emotion regulation: Affective, cognitive, and social consequences"

James J. Gross

2002 | Psychophysiology | DOI: 10.1017/s0048577201393198

Źródło

[40] "Scope Challenges to Social Impact"

Monica Bhatt, Jonathan Guryan, Jens Ludwig, Anuj Shah

2021 | DOI: 10.3386/w28406

Źródło

[41] "An exercise in self-replication: Replicating Shah, Mullainathan, and Shafir (2012)"

Anuj K. Shah, S. Mullainathan, Eldar Shafir

2019 | Journal of Economic Psychology | DOI: 10.1016/j.joep.2018.12.001

Źródło

[42] "A scarcity literature mischaracterized with an empirical audit"

Anuj K. Shah, Jia-Ying Zhao, S. Mullainathan, Eldar Shafir

2023 | Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America | DOI: 10.1073/pnas.2206054120

Źródło

[43] "Prejudice and Wages: An Empirical Assessment of Becker's The Economics of Discrimination"

Kerwin Kofi Charles, Jonathan Guryan

2008 | Journal of Political Economy | DOI: 10.1086/593073

Źródło

[44] "Peer Effects in the Workplace: Evidence from Random Groupings in Professional Golf Tournaments"

Jonathan Guryan, Kory Kroft, Matthew J. Notowidigdo

2009 | American Economic Journal Applied Economics | DOI: 10.1257/app.1.4.34

Źródło

[45] "Taste-Based or Statistical Discrimination: The Economics of Discrimination Returns to its Roots"

Jonathan Guryan, Kerwin Kofi Charles

2013 | The Economic Journal | DOI: 10.1111/ecoj.12080

Źródło

[46] "Climate Change and Birth Weight"

Olivier Deschênes, Michael Greenstone, Jonathan Guryan

2009 | American Economic Review | DOI: 10.1257/aer.99.2.211

Źródło

[47] "Does Head Start Improve Children's Life Chances? Evidence from a Regression Discontinuity Design"

Jens Ludwig, Douglas L. Miller

2007 | The Quarterly Journal of Economics | DOI: 10.1162/qjec.122.1.159

Źródło

[48] "Neighborhood Effects on Crime for Female and Male Youth: Evidence From a Randomized Housing Voucher Experiment*"

Jeffrey R. Kling, Jens Ludwig, Lawrence F. Katz

2005 | The Quarterly Journal of Economics | DOI: 10.1162/qjec.2005.120.1.87

Źródło

[49] "Neighborhood Effects on the Long-Term Well-Being of Low-Income Adults"

Jens Ludwig, Greg J. Duncan, Lisa A. Gennetian, Lawrence F. Katz, Ronald C. Kessler

2012 | Science | DOI: 10.1126/science.1224648

Źródło

[50] "How Much Should We Trust Differences-In-Differences Estimates?"

M. Bertrand, Esther Duflo, Sendhil Mullainathan

2004 | The Quarterly Journal of Economics | DOI: 10.1162/003355304772839588

Źródło

[51] "Poverty Impedes Cognitive Function"

Anandi Mani, Sendhil Mullainathan, Eldar B. Shafir, Jiaying Zhao

2013 | Science | DOI: 10.1126/science.1238041

Źródło

[52] "Ferreting out Tunneling: An Application to Indian Business Groups"

M. Bertrand, P. Mehta, Sendhil Mullainathan

2002 | The Quarterly Journal of Economics | DOI: 10.1162/003355302753399463

Źródło

[53] "Parenting style as context: An integrative model."

Nancy E. Darling, Laurence D. Steinberg

1993 | Psychological Bulletin | DOI: 10.1037/0033-2909.113.3.487

Źródło

[54] "A social neuroscience perspective on adolescent risk-taking"

Laurence D. Steinberg

2008 | Developmental Review | DOI: 10.1016/j.dr.2007.08.002

Źródło

[55] "The Role of the Family Context in the Development of Emotion Regulation"

Amanda Sheffield Morris, Jennifer Susan Silk, Laurence D. Steinberg, Sonya S. Myers, Lara R. Robinson

2007 | Social Development | DOI: 10.1111/j.1467-9507.2007.00389.x

Źródło

[56] "Cognitive and affective development in adolescence"

Laurence D. Steinberg

2004 | Trends in Cognitive Sciences | DOI: 10.1016/j.tics.2004.12.005

Źródło

[57] "Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being."

Richard M. Ryan, Edward L. Deci

2000 | American Psychologist | DOI: 10.1037/0003-066x.55.1.68

Źródło

[58] "The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior"

Edward L. Deci, Richard M. Ryan

2000 | Psychological Inquiry | DOI: 10.1207/s15327965pli1104_01

Źródło

[59] "Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior"

Edward L. Deci, Richard M. Ryan

1985 | Springer eBooks | DOI: 10.1007/978-1-4899-2271-7

Źródło

[60] "Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness"

Richard M. Ryan, Edward L. Deci

2017 | Guilford Press eBooks | DOI: 10.1521/978.14625/28806

Źródło

[61] "The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being."

Kirk Warren Brown, Richard M. Ryan

2003 | Journal of Personality and Social Psychology | DOI: 10.1037/0022-3514.84.4.822

Źródło

[62] "The Effectiveness of School-Based Programs on Aggressive Behaviors among Children and Adolescents: A Systematic Review and Meta-Analysis"

Liangqi Shen, Shan Jiang, Shilin Tan

2024 | Research on Social Work Practice | DOI: 10.1177/10497315241227147

Źródło

[63] "Beyond sports performance: Understanding the psychological well-being of student-athletes through social capital, psychological need and identity"

Shan Jiang, Liangqi Shen

2025 | Journal of American College Health | DOI: 10.1080/07448481.2025.2455644

Źródło

[64] "Linking Healthcare, Family, and Work Systems: the Roles of Family-Centered Care, Family Resilience, and Caregiving-to-Work Conflict in Psychological Well-being among Parents of Children with Autism Spectrum Disorder"

Liangqi Shen, Linxiao Zhang

2025 | Applied Research in Quality of Life | DOI: 10.1007/s11482-025-10515-0

Źródło

[65] "Overcoming Childhood Exposure to Violence in the Home: The Role of Parental Equanimity in Interrupting Intergenerational Trauma"

Ray Eads, Xóchitl Adáme Guerrero, Juan Lorenzo Benavides, Liangqi Shen

2025 | Journal of Family Violence | DOI: 10.1007/s10896-025-00914-0

Źródło

[66] "High-frequency self-aligned graphene transistors with transferred gate stacks"

Rui Cheng, Jingwei Bai, Lei Liao, Hailong Zhou, Yu Chen, Shan Hao Jiang

2012 | Proceedings of the National Academy of Sciences | DOI: 10.1073/pnas.1205696109

Źródło

[67] "Morphology and mechanism of highly selective Cu(II) oxide nanosheet catalysts for carbon dioxide electroreduction"

Xingli Wang, Katharina Klingan, Malte Klingenhof, Tim Möller, Jorge V Ferreira de Araujo, Shan Hao Jiang

2021 | Nature Communications | DOI: 10.1038/s41467-021-20961-7

Źródło

[68] "Activation and Signaling Mechanism Revealed by Cannabinoid Receptor-Gi Complex Structures"

Tian Hua, Xiaoting Li, Lijie Wu, Christos Iliopoulos-Tsoutsouvas, Yuxia Wang, Shan Hao Jiang

2020 | Cell | DOI: 10.1016/j.cell.2020.01.008

Źródło

[69] "Mechanical characteristics of herbaceous plant root system and slope stability research"

Shilin Tan, Guoping Xiang, XU Xiang-ning, Tao Liu

2025 | Scientific Reports | DOI: 10.1038/s41598-025-09581-z

Źródło

[70] "Study on the influences of the fractal dimension of the root system and slope degree on the slope stability"

Long Hai, Yongbo Lv, Shilin Tan, Lixin Feng

2023 | Scientific Reports | DOI: 10.1038/s41598-023-37561-8

Źródło

[71] "Chinese Science Fiction Movies' Innovations and Development Analysis Take the Series of The Wandering Earth as an Example"

Shilin Tan

2023 | Communications in Humanities Research | DOI: 10.54254/2753-7064/9/20231146

Źródło

[72] "DNA circuits driven by type IIS enzymes"

Shilin Tan, R. Q. Ma, Xuedong Zheng

2025 | International Conference on Biomedicine and Bioinformatics Engineering (ICBBE) | DOI: 10.1117/12.3095512

Źródło

[73] "Tendencia de la economía mundial, pobreza y bienestar social y económico"

A. Sen

2014

Źródło

[74] "Ahasuerus “Redeemed”: Wagner from Despair to the Closed Community"

Martha C. Nussbaum

2026 | Oxford University Press eBooks | DOI: 10.1093/oso/9780197812556.003.0009

Źródło

[75] "Capabilities and Social Justice"

Martha Nussbaum

2018 | Political Philosophy in the Twenty-First Century | DOI: 10.4324/9780429498190-21

Źródło

[76] "Beyond the social contract: capabilities and global justice"

Martha Nussbaum

2005 | The Political Philosophy of Cosmopolitanism | DOI: 10.1017/cbo9780511614743.014

Źródło

[77] "Women's Capabilities and Social Justice"

Martha Nussbaum

2002 | Gender Justice, Development, and Rights | DOI: 10.1093/0199256454.003.0002

Źródło

[78] "Redistribution or Recognition?: A Political-Philosophical Exchange"

Nancy Wickwire Fraser, Axel Honneth, Joel David Golb, James D. Ingram, Christiane Wilke

2003

Źródło

[79] "Freedom's Right: The Social Foundations of Democratic Life"

Axel Honneth

2014 | Columbia University Press eBooks | DOI: 10.7312/honn16246

Źródło

[80] "La lucha por el reconocimiento: por una gramática moral de los conflictos sociales"

Axel Honneth

1997 | Dialnet (Universidad de la Rioja)

Źródło

[81] "Integrity and Disrespect: Principles of a Conception of Morality Based on the Theory of Recognition"

Axel Honneth

1992 | Political Theory | DOI: 10.1177/0090591792020002001

Źródło

[82] "SOCIAL CAPITAL AND COMMUNITY WELL-BEING: A STUDY OF TRUST, NETWORKS, AND COOPERATION"

Robert J. Sampson, Alejandro Portes, Pierre Bourdieu

2026 | Journal of Humanities and Social Thought | DOI: 10.21474/jnhst01/159

Źródło

[83] "Reproduction in Education, Society and Culture. SAGE Studies in Social and Educational Change, Volume 5."

Pierre Bourdıeu, Jean-Claude Passeron

1977

Źródło

Treść tworzy Fundacja Dobre Państwo.
Redaguje i publikuje APA ONE, autorski system redakcyjny Fundacji oparty na AI.
APA ONE Publishing System
Fundacja Dobre Państwo © 2026
Article ID: c40fabc0-b476-481b-ab41-dda7955a96d5